

Wat is er met kerst mis?

Jacques Kraaijeveld

Het andere boek over al onze kersttradities

Alles wat u altijd al over kerst wilde weten
maar nooit aan iemand durfde te vragen,
laat staan de kerstman.

DIGI-boek N2000/002

©2000 uitgeverij NARRATIO, Postbus 1006, 4200 CA Gorinchem
tel. 0183 62 81 88 fax 0183 64 04 96 email: lvdherik@narratio.nl
Actuele informatie is te vinden op Internet: <http://www.narratio.nl>

©2000 teksten: Jacques Kraaijeveld

Dit boek is pas rechtmatig eigendom van de bezitter indien een betalingsbewijs
voor de verschuldigde rechten kan worden overlegd.

Niets uit deze uitgave mag verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt worden
door middel van druk, fotokopie, microfilm, digitale bestandskopie of op
welke andere wijze dan ook, behoudens voor eigen gebruik, zonder de
voorafgaande toestemming van de uitgever.

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

Wat is er met kerst mis?

Inhoudsopgave

- 3 Prettige kerstdagen, maar eerst even iets anders
 - 4 De Os en de Ezel
 - 5 Xmas
 - 6 Joelend het jaar uit
 - 7 Ballade van het brandhout
 - 7 Pinpot
- 8 Waarom 25 december in hemelsnaam?
 - 10 Bijzondere kerstelijkheden
 - 11 Hoe lang duurt kerst eigenlijk?
 - 12 De kerstman: business as usual
 - 14 Koukleumen voor de kerstman
 - 14 Een kerstboompje opzetten
 - 16 Boomcadeau
- 16 10 tips voor een mooie kerstboom
 - 17 Stalletjes om te stelen
- 18 Toptien van wat doen we met kerst
 - 19 Goede kerstsier maken
 - 20 Kerstzegels
 - 20 Wat gelooft de kerstman?
 - 22 Aforismen
 - 22 Helemaal van de kaart
 - 24 Knalbonbons
 - 25 De zak van de kerstman
 - 26 De kerstboom van Bonifatius
- 27 De derde koning gaf iets opiumachtigs
 - 27 Post aan het kerstkind
 - 28 Van hymne tot muzak

- 29 Stille nacht in het Zulu
- 29 Minder kaarten met kerst
- 30 Folkloristische eindejaarsgebruiken: hoe lang nog?
- 31 Abecedarium van het kerstmenu
- 32 Met Kerstmis lengt de dag, zoveel een mug geeuwen mag
- 33 Alternatieve adventskalender
- 34 Op de kerstmarkt is uw gulden geen daalder waard
- 35 Christmas Palace: het hele jaar in kerstsfeer
- 35 Spelletjes voor de lange kerstavond
- 36 Wat eten we met kerst?
- 37 Hulst, klimop en maretak
- 38 Betekenis van altijd groen bomen
- 38 Plumpudding: vroeg begin is het halve werk
- 39 Wat is kerst zonder kaarsen?
- 40 Hoe zit dat: kalkoen met kerst?
- 41 Ha fijn, geen flesje wijn!
- 42 Alternatief kerstwoordenboek
- 43 Literatuurlijst

Prettige kerstdagen, maar eerst even iets anders

Kerstmis is een typisch feest. Het is zo tweeslachtig als de mens zelf. Christelijke ingrediënten en heidense gebruiken lopen zo goed en zo kwaad als dat gaat door elkaar heen.

Het is een tijdstip van vreugde en blijdschap. Centraal stond en staat de geboorte van een mensenkind, de zoon van God. Kerst is immers een verbastering van Christus. Onze taal wijkt daarin samen met het Engels af van de overige Europese talen. Die laatste hebben nog een heidens tintje.

Om kerst heen cirkelen allerlei gedragingen, oud en nieuw, die het tot een complex en verwarrend geheel maken. En juist doordat het in de laatste week van het jaar plaatsvindt is het voor sommigen ook een moment van bezinning en gepaste so(m)berheid. Weer een jaar voorbij, hoe vaak zullen we het nog meemaken? Er is geen ander algemeen feest waarbij we ons dat zo sterk realiseren.

Het dubieuze blijkt ook in de kerk, van oudsher de plaats van de viering. Mensen die er normaal gesproken nooit komen, willen de kerstnachtdienst voor geen geld (denk aan de collectes!) missen. Er hangt zo'n romantische sfeer van vroeger. Trouwe kerkgangers krijgen een wrange smaak in de mond, omdat ze zo weinig devotie en inkeer ontdekken tussen de kerstboom en de overige ongebruikelijke attributen. Dat massale gedoe ook!

Anderen hebben vanuit een ander oogpunt moeite met kerst: de enorme schranspartijen (ook heidens van oorsprong) en andere commerciële toeters en bellen. Ze vragen zich af wat het nut is van de kerst(viering) zoals wij die onszelf opleggen. Of de mensen geloven er geen bal van en voelen zich gecompromitteerd als ze op een kerstmarkt betrappt worden of ze vinden al die barbaarse opsmuk in hoge mate onfatsoenlijk.

En wat te denken van al die voorzieningen die we er aan te danken

hebben. Een extra vrije dag, die kan uitgroeien tot twee weken vakantie als deze zogenaamd onroerende feestdagen gunstig vallen. Wat doen we met de kerstgratificatie dit jaar? Je bent toch een kniesoor als je een stuk van die lekkere kerststol laat staan, omdat je principieel niks met het christendom te maken wilt hebben. Kerst: we doen er allemaal wel een beetje (of twee) aan mee. Voor al diegenen die zich wel eens afvragen: waar zijn we nou eigenlijk allemaal mee bezig, is dit boek bestemd.

Os en Ezel waren er bij!

De historische en religieuze achtergrond van kerst. Hoe zit het daar eigenlijk mee? Het Nieuwe Testament geeft twee versies van de geboorte van Jezus. Van de vier evangelisten zijn er twee die het geboorteverhaal niet de moeite van het noemen waard vinden. Zowel Markus als Johannes laten het weg. Mattheus geeft een summiere weergave. Hij vertelt dat Maria, de moeder van Jezus, in verwachting is geraakt door de Heilige Geest en dat het kind wordt geboren.

Meteen daarop volgt het bezoek van de wijzen uit het Oosten.

Mattheus noemt wel een aantal verwijzingen naar het Oude Testament waarin de geboorte voorspeld werd. ‘Zij zal een zoon krijgen die u Jezus moet noemen. Dat betekent: God redt. Want Hij zal Zijn volk redden van de zonden. Daardoor zal in vervulling gaan wat God door de profeet Jesaja heeft gezegd: “Een maagd zal een kind krijgen! En zij zal het kind Immanuël noemen. Dit betekent: God is met ons.”

In het tweede stuk over Herodes en de wijzen staat: ‘Want de profeet Micha heeft geschreven: “Bethlehem in Efratha, u bent een van de kleinste steden in Juda, maar toch zult u de geboorteplaats zijn van onze Koning, die mijn volk zal leiden”.’

Er volgt nog een derde profetie die uitkomt. Na de moord op de kleine kinderen, jonger dan twee jaar, door Herodes. De profeet Jeremia had lang geleden gezegd: ‘In Rama wordt bitter getreurd. Rachel huilt om haar kinderen en wil zich niet laten troosten. Er zijn geen kinderen meer over.’

Lukas, een arts die zich voornam de zaken rond de komst van de Mensenzoon nog eens uitvoerig te beschrijven, is dan ook het meest uitgebreid over de omstandigheden van de geboorte. Hij begint met de aankondiging van de geboorte van Johannes de Doper, de voorloper van Jezus. Wat dan beschreven wordt is misschien wel het meest geciteerde gedeelte uit de bijbel; in Lukas 2 staat de geboorte

van Jezus. Een soort ooggetuigenverslag, hoewel Lukas er zelf niet bij is geweest, volgt dan van de gebeurtenissen. Jozef die met Maria van Nazareth naar Bethlehem reist vanwege een volkstelling door keizer Augustus, omdat zijn voorouders (koning David) daar vandaan kwamen. Jezus komt te liggen in een voerbak, door de drukte is er geen plek meer in een herberg. De os en de ezel, de dieren die veel in kerststalletjes worden gebruikt, komen er niet letterlijk in voor. Maar een voederbak staat meestal in een stal en de aanwezigheid van dieren lag wellicht voor de hand. Herders op het veld in de buurt krijgen het bericht van engelen dat er iets bijzonders is gepasseerd. Na hun bezoek vertelden de herders overal waar zij kwamen rond wat ze gezien en gehoord hadden. ‘Ieder die hun verhaal hoorde, was verbaasd.’ Acht dagen later wordt Jezus, zoals voorgeschreven was, besneden. Veertig dagen na de geboorte gaan Maria en Jozef naar Jeruzalem om Jezus op te dragen in de tempel, eveneens volgens een oud voorschrift. Daarbij paste een offer: twee tortelduiven of twee jonge duiven was voldoende voor arme mensen.

Vervolgens is er de ontmoeting met twee oude mensen. Een zekere Simeon, die zijn hele leven uitgekeken had naar de komst van de Messias, de vergriekste naam van het Hebreeuwse woord voor gezalfde, verlosser. En daarna kwam de 84-jarige Anna, een profetes, die dag en nacht in de tempel verbleef na de dood van haar man, zeven jaar daarvoor. Ook zij prees het kind als Zoon van God en redder van de mensheid.

Het is opvallend dat het belangrijkste feest dat in de westerse cultuur (en inmiddels wereldwijd) gevierd wordt, gebaseerd is op slechts drie hoofdstukken uit de bijbel. Veel van wat we met kerst doen is dan ook niet oorspronkelijk christelijk, zoals we steeds op de volgende pagina ‘s zullen ontdekken. Er is een tijd geweest dat men het vanzelfsprekend vond dat er om de bijbelse weergave heen allerlei verha-

len bedacht werden om het wonderlijke kerstverhaal concreter te maken. Zo ontstonden diverse legenden, waar de officiële kerk het maar moeilijk mee had. In het pseudo-evangelie van Mattheus, dat zelf gebaseerd is op het proto-evangelie van Jacobus, lezen we voor het eerst over de os en de ezel. In de Middeleeuwen verschenen uitgebreide levensbeschrijvingen van Jezus, bijvoorbeeld *Meditationes Vitae Christi*, waarin meer op verzinzel dan op waarheid gebaseerd was. Deze boeken gaven de schilderkunst wel een impuls de ideeën in drieluiken, muurschilderingen en iconen weer te geven.

Typisch ook dat Pasen, dat in alle evangeliën uitvoerig wordt beschreven, in wereldse zin slechts mondjesmaat aandacht krijgt. Voor veel christenen is dit feest echter aanzienlijk belangrijker dan het heidens getinte kerstfeest.

Xmas

In Engelstalige landen is de afkorting Xmas populair. Xmas is een combinatie van de X, de letter chi, waarmee de Griekse vorm Christos begint, en mas, oorspronkelijk mass, in het Nederlands mis. Mis is afgeleid van het Latijnse missa, dat zending betekent. Kerstmis betekent dus eigenlijk: zending van Christus. De oudste vermelding van het woord Kerstmis dateert uit 1038. In de veertiende eeuw kwam de Engelse afkorting in gebruik. In onze contreien kwam men niet verder dan de verkorting kerst (verbastering van Christus). Er is verder een verschil in onze taal in Kerstmis en kerstmis. Het eerste woord geeft het feest aan, de tweede een mis tijdens de kerstdagen. Volgens de regels van de Nederlandse spelling schrijven we alleen Kerstkind (Jezus) en Kerstmis (feest) met een hoofdletter, alle andere afleidingen gaan met een kleine letter.

Joelend het jaar uit!

Tegenwoordig joelen we het hele jaar door. Bij voetbalwedstrijden. Tijdens protestmarsen, als die nog worden gehouden. Op school, als we het ergens niet mee eens zijn. Dat was vroeger anders. Toen joelden we wellicht alleen aan het einde van het jaar, als onderdeel van de midwinterfeesten. Joelen is blijikbaar van alle tijden en eeuwen. Toch heeft het ogenschijnlijk niks met joel te maken, tenminste als ik mijn Etymologisch woordenboek (J. de Vries/F. de Tollenaere) mag geloven. Joelen (het jaartal 1648 geeft aan van wanneer het oudst bekende voorbeeld stamt) is gelijk aan jolen en dat is een klank-nabootsend woord. Joel heeft een andere, complexere achtergrond.

J.J. Mak stelt in zijn boek *Het Kerstfeest* (1948) dat er misschien geen woord waarvoor zoveel verschillende etymologieën zijn voorgesteld. Zo zou er verband zijn met juichen (Juchzen, Juchhei). Later dacht men dat er een relatie zou bestaan met hjul, dat rad, met name zonnerad betekent. Anderen vermoedden weer dat het een ontleding betreft uit oosterse talen: jhwela, jocus, is spel of een verwijzing naar Jol, een jaargod eveneens van oosterse oorsprong. Zo zijn er nog tal van andere gissingen, onder meer naar het Noorse jol, dat een eetbare plant is. Die zou een rol gespeeld kunnen hebben in het vegetatief-magische joelfeest.

Centraal in dat feest, dat zowel in januari als in december werd gevierd, stonden de dodenverering en vruchtbaarheidscultus. Dat lijkt tegengesteld, maar bij de primitieve mens lagen ze in elkaars verlengde. Geen leven zonder dood, daar waren ze al vroeg achter. Mak schrijft: “Ik wil er voor waarschuwen, dat we bij voorstellingen als dood en vruchtbaarheid niet moeten vasthouden aan onze moderne begrippen, maar ons moeten trachten in te leven in de primitieve concepties. En dan blijkt de dood iets anders te zijn dan wij dachten. Men zou beter kunnen spreken van het elvensmysterie, van het leven,

het spontane, het eeuwige leven, waar de dood bij hoort, dat alleen door de dood verworven kan worden.”

Daar komt dan nog bij de zonnwende, die door magische handelingen bezworen moest worden. De Europese oermens had het er druk mee.

In het joelfeest komen een aantal elementen telkens terug. Een daarvan is stro. Joelstro, dat afkomstig moet zijn uit de laatste schoof van de oogst, omdat daarin de korengest huist, werd uitgespreid over de vloer, de velden en aan bomen gebonden om ze vruchtbaarder te maken. In Scandinavië, met name in Noorwegen, sliep men op stro, zodat de geesten in hun bed konden slapen. Dromen die men had op het joelstro zouden vast en zeker uitkomen. In Zweden stond en staat nog wel de Julbock op tafel, een strooien geit. Nog steeds zijn kerstdecoraties van stro heel populair in Noorse landen en van daaruit zijn ze ook hier aardig ingeburgerd geraakt. Te meer daar stro uitstekend paste in de kribbe. Met een stal zonder stro is het nooit echt kerst. Verder is er het joelblok. Een groot stuk hout dat moest blijven branden ten tijde van de zonnwende. Zo niet, dan was men in het nieuwe jaar zijn leven niet zeker. Tegenwoordig zijn onze open haarden er niet groot genoeg voor. In het nogal koude Scandinavië, maar ook elders was vuur van essentieel belang om te overleven, vandaar dat er een bijzondere betekenis aan gegeven werd. Dat resulteerde in een soort vuurrite. In bijna alle Europese zijn er folkloristische overblijfselen van het oorspronkelijke joelblok terug te vinden. Zo was er in Duitsland Christbrand, in Griekenland kallikantzaroi, in Italië ceppo of suc, in Frankrijk souche de Noël.

Het vuur gaf niet alleen warmte, maar verwees ook naar de zon, die als het enigszins kon terug moest komen. Was het joelblok niet op, dan bewaarde men het restant tot het volgende zonnwendefeest. Als overblijfsel van het lange vuur kreeg medicinale en andere waarde: het zou kunnen helpen tegen kiespijn, wintertenen en onweer.

Behalve het joelblok, dat later en elders ook kerstblok werd genoemd, waren er nog het joelzwijn en de joelkaarsen. Het zwijn kwam op een vuur te liggen, aangewakkerd door stro en graan eveneens van de laatste schoof. De joelkaarsen moesten ook zo lang mogelijk blijven branden. Het uitgaan van een kaars voorspelde een sterfgeval. De restanten van de kaars kwamen in de stal terecht: als voer voor de kippen, als brandmerk voor het vee of om de ploeg in te vetten. In Denemarken liet men ze tijdens onweer branden om de bewoners van het huis te beschermen tegen blikseminslag. Kaarsen spelen nog steeds een belangrijke rol tijdens onze lange winteravonden.

Wat heeft nu kerst met joel te maken, het laatste is immers duizenden jaren ouder dan het eerst? Toen het christendom het noordelijk gedeelte van Europa bereikte, nam het veel van die oude gebruiken en gewoonten over, paste ze aan en maakte ze tot geheiligde kerstradities.

Ballade van het brandhout

Bewaar de blokken ten minste een jaar
en je beukenvuur brandt helder en klaar.
Ook kastanjehout brandt, zo wordt er gezegd,
slechts als het een tijd wordt weggelegd.

Berke- en vurenhout branden te fel,
laaien hoog op en verassen te snel.

op het hout van de meidoorn, haar blokken en takken,
wordt, zegt men, het zoetste brood gebakken.

Als kerkhofstof brandt olmenhout;
zelfs de vlammetjes zijn koud.

Kriebelende kelen en tranende ogen
door de bittere rook van die ranke hoge
populier; terwijl appelhout als met odeur,
Als met wierook de kamer vervult van zijn geur.

Eiken en esdoorn, mits droog en oud,
verdrijven heel snel de winterse koud'.

Maar essenhout, of het nat is of droog
warmt pantoffels van laag en van hoog.

Pinpot

Een gift voor de traditionele kerstpot van het Leger des Heils kan nu ook met een betaalpas en pincode worden overgemaakt. Het is een experiment van ING Bank Almere en het Leger des Heils. De opbrengst is bestemd voor kerstpakketten voor mensen die niet of nauwelijks kunnen rondkomen. De bank draagt de kosten van het initiatief. De eerste kerstpot van het Leger des Heils stond in 1894 in San Francisco. Daar zamelde heilsofficier Joseph McFee met een grote soeppot geld in voor zijn gaarkeuken voor hongerige zeelieden.

(AD 19 december 1995)

Waarom 25 december in hemelsnaam?

Het spreekt eigenlijk voor zichzelf. Iedereen heeft per slot van rekening een geboortedag, en daaraan gekoppeld vaak ook een verjaardag. Waarschijnlijk maakte men zich in het begin van onze jaartelling absoluut niet druk om het exacte ogenblik van geboorte van de mensenzoon. Ook nu nog denkt men er in bepaalde oosterse landen zo over. Er zijn blijkbaar belangrijker dingen in het leven dan geboren worden.

Dus ook de precieze datum van Jezus' geboorte is niet bekend. Aanvankelijk bestond het geboortefeest ook niet. De vroeg-christelijke theoloog Origenes schreef in het jaar 245 zelfs dat het een zonde was Jezus' geboorte te herdenken alsof hij een andere farao was. De kruisdood en de opstanding waren van groter waarde dan de geboorte. Toch werd in die derde eeuw de geboorte van Jezus al in ruime kring gevierd, zij het op uiteenlopende data.

De oudste vermelding van 25 december als geboortedag is te vinden in een liturgische kalender uit het jaar 336. Het is echter zeer onwaarschijnlijk dat Jezus op de 25ste december is geboren. Er zijn diverse gronden (onder meer de herdersvelden) die dat aannemelijk maken. De evangelist Lucas geeft in zijn verhaal aan dat de maagdelijke geboorte plaats greep tijdens het bewind van keizer Augustus. Dag, datum en jaar zijn onbekend. Maar het kan mede gezien de andere gegevens nooit in het jaar nul gebeurd zijn, dat zou wel heel toevallig geweest zijn.

Volgens de Duitse sterrenkundige Johann Kepler (1571-1630) moet de geboorte op de twintigste mei van het jaar min zeven plaatsgevonden hebben, 's avonds omstreeks half tien. Kepler ontdekte dat de planeten zich om een bepaalde manier om de zon bewogen: een opvallende conjunctie van Jupiter en Saturnus. Daarvoor en daarna was er geen verschijnsel geweest dat in verband kon worden gebracht met

de ster, die de wijzen uit het oosten de weg had gewezen. Andere bronnen spreken van een datum in april tot in augustus. Clemens van Alexandrië geeft de voorkeur aan 19 april. Anderen uit zijn tijd houden het op 28 maart of 29 mei.

Wanneer het exact is geweest, doet er eigenlijk niet zo veel meer toe, maar het is in ieder geval niet 's winters geweest. Herders gaan niet bij koud en vochtig weer met hun schapen in het veld liggen blauwbekken. Dat is misschien een teleurstelling voor al die mensen die zich vastklampen aan de stal in de sneeuw, maar de godsdienstwetenschappers hebben het steeds meer voor het zeggen ook al zijn ze er nog niet over uitgepraat.

Astrologische fenomenen bracht men toentertijd vaak in relatie tot mijlpalen in de geschiedenis. Of de oogst mislukte of de pest brak uit of er kwam een koningskind ter wereld. De geboorte van Jezus was cruciaal genoeg om de wereld voorlopig qua tijd een andere wending te geven.

Aan de kerk, die in de voetsporen van haar Heer en Heiland trad, gaf het aanleiding de wonderlijke afkomst een begrijpelijke omlijsting te geven. Dit, om de hele wereld te bekeren. Het eerste concilie in de geschiedenis van de Roomse kerk, dat van Nicea in 325, wilde meer eenheid en duidelijkheid scheppen rond de persoon van Jezus Christus. Voor de eredienst kwam er een strakke liturgie, de mis hield men overal op dezelfde manier in het Latijn. En ook de kerkelijke kalender moest worden opgesteld.

Probleem was wel dat de heidenen vast wilden blijven houden aan hun gewoonten. Ook toen zat er niets anders op dan een compromis te sluiten om de tegenstellingen te verzoenen. Water bij de wijn. In het Romeinse Rijk vierde men de Saturnalia in december, wat toen de tiende maand was en Januarius Kalendae een maand later. Dit waren uitbundige feesten ter gelegenheid van de winterzonnwende van 17 tot en met 24 december. De Romeinen hadden zoals zo veel de basis

van dit feest van de Grieken overgenomen. Om Saturnus gunstig te stemmen lagen de tafels afgeladen met spijs en drank. Hoe voller, hoe beter de oogst zou zijn. Iedereen moest zich ongestoord te buiten kunnen gaan aan deze schranspartijen. Het openbare leven lag stil. Men versierde de huizen met groene takken en men gaf elkaar geschenken. De Saturnalia hadden eerder iets van een orgie dan een religieus festijn. Verkleedpartijen en openbare dronkenschap waren toegestaan. Saillant detail is ook dat er een koning der wanorde werd gekozen uit de slaven. Hij had het volledig voor het zeggen totdat hij een dag later in het amfitheater om het leven werd gebracht.

In onze contreien vierde men het joelfeest of de winterzonnnewende, aansluitend op de periode van slacht in november. Twaalf dagen en nachten duurden de festiviteiten, even lang als nu de periode nu van kerst tot Driekoningen. Zoals bij de Romeinen was er ook hier volop gelegenheid zich te buiten te gaan. Men werkte niet, slempen en schransen was het devies. Behalve de innerlijke mens moest ook aan de goden gedacht worden. Vreugdevuren moesten hen gunstig stemmen voor het nieuwe jaar aanbrak.

Tijdens een volgend concilie, dat van Constantinopel in 381, werd officieel vastgesteld dat de dag van de winterzonnnewende (25 december) als datum voor het geboortefeest het meest in aanmerking kwam. Daarmee combineerden de kerkvorsten op slimme wijze een aantal soortgelijke feesten met een duidelijke verschillende religieuze en culturele achtergrond tot één nieuw feest, ook al ging dat met hangen en wurgen. De centrale dag in de Germaanse joelfeesten plus de geboortedag van de lichtgod Mithras plus het joodse lichtfeest en de Romeinse Saturnalia. Nog steeds vinden we in andere talen restanten van die heidense oorsprong. Het Duitse Weihnachten verwijst naar de twaalf gewijde nachten van het zonnnewendefeest. In de Scandinavische landen zit het joelen nog steeds in de benaming voor kerstfeest. Men wenst elkaar daar God Jul.

Het hoeft niemand te verbazen dat het Christusfeest zo om de lieve vrede in het verlengde is komen te liggen van de bestaande heidense feesten. Die feesten vierde men niet zo maar. Ze waren al sinds onheuglijke tijd verbonden met de eeuwige kringloop van de natuur. Door magische rituelen te ontwikkelen probeert de mens de natuur aan zich te onderwerpen.

De geboorte van Jezus wordt mede door bovengeschetste achtergronden in het grootste gedeelte van de wereld op 25 en 26 december gevierd. Belangrijke invloed is daarbij uitgegaan van Engelse emigranten en missionarissen; zij verspreidden de Britse manier van Kerstmis vieren over de rest van de aarde. Er zijn desondanks een paar uitzonderingen. De orthodox oosterse kerk houdt de datum van de doop aan. Christenen in Rusland en daaromtrent vieren kerst op 6 januari, wat wij als Driekoningen geboekstaafd hebben. In Armenië is het nog weer twee weken later, 19 januari.

Bijzondere kerstelijkheden

Wist u dat...

het kerstfeest en andere min of meer uitbundige feesten tijdens Oliver Cromwell in Engeland verboden werd?

de Ster van Bethlehem waarschijnlijk een nova (een plotseling en tijdelijk helder wordende ster) was, zoals die door de Chinezen in 5 voor Christus werd waargenomen?

paus Julius I koos in de vierde eeuw na Christus als geboortedatum de 25ste december?

op de oudste christelijke kalenders de dag voor Kerstmis Adam-en-Eva-dag wordt genoemd?

in Engeland deze tweede kerstdag als Boxing Day te boek staat vanuit de traditie dat bedienden en minder bedeelden een doosje van aardewerk kregen waarin geld zat verstopt?

van Maarten Luther wordt beweerd dat hij de kerstboom in onze kerstradities heeft geïntroduceerd?

in Zweden de kersttijd begint op 13 december, Sint-Lucia dag?

de Christkindlemarkt van Neurenberg kan bogen op een traditie van meer dan 300 jaar?

de Engelse plumpudding moet klaar zijn voor de laatste zondag voor advent. Hij wordt door het bewaren alleen maar lekkerder?

de in Duitsland geboren drukker Louis Prang in 1875 de eerste kerstkaarten in Amerika maakte?

de kerstpistache of knalbonbon - in ons land nooit populair geworden - werd uitgevonden door de Engelsman Tom Smith circa 1850?

men in Polen kruimels van het kerstmaal bewaart om ze in het nieuwe jaar uit te zaaien?

in orthodoxe kringen in Rusland het de gewoonte is gedurende zes weken voor kerst te vasten?

de pater redemptoristen in Wittem (Limburg) de verleiding hebben kunnen weerstaan een kerstboom in hun kerk te plaatsen?

Hoe lang duurt kerst eigenlijk?

Hèhè, dat zit er ook weer op! Veel mensen slaken een zucht van verlichting als Kerstmis na twee dagen weer voorbij is. Er is geen feest dat zoveel teweeg brengt. Economisch, recreatief, culinair en religieus. Het gaat je allemaal niet in de kouwe kleren zitten. Alle drukte van te voren. Alle heisa achteraf. Want oud en nieuw krijgen we ook nog eens een keer.

Kerstmis, het is alles bij elkaar maar een heel gedoe. Of liever: we hebben er een hele rompslomp van gemaakt. De kaarten, de kerstmarkt, de boodschappen, de boom. En dan is het eindelijk zo ver. De kerstnachtdienst, het kerstmaal, de films op tv. Wel of geen sneeuw. Cadeautjes? Hooggespannen verwachtingen. Zijn ze allemaal uitgekomen of was het weer één grote deceptie? Niks vrede op aarde of toch een beetje het gezellige gevoel van vroeger? Of helaas: in de andere mensen misschien een beetje welbehagen, maar ik heb er persoonlijk geen bal van gemerkt.

Na een week of wat gaan we de boom weer aftuigen, de versieringen mogen weer terug in de doos. Voor met name kinderen is het een teleurstelling als de laatste restjes van de kerst sfeer uit het zicht verdwijnen, zo net na de start van het nieuwe jaar. Dat moet trouwens uiterlijk op de zesde van de eerste maand, genoemd naar Janus, gebeuren, anders komen er ongelukken van. Dat heeft te maken met het feit dat vroegere versieringen een natuurlijke basis hadden en niet veel langer bewaard konden blijven. En die inmiddels ook traditionele kerstboomverbranding - is die trouwens voor of tegen het milieu? - sluit het lichtfeest wel heel definitief af.

Een kwestie die voor ons allemaal van belang is, is: hoe lang duurt kerst eigenlijk? Een goeie vraag. In het verleden is men daar heel verschillend mee omgesprongen. Allereerst: wanneer begint kerst? Is dat een kleine maand voor de echte hoogtijdag? Advent (van adve-

nir=toekomen, verwachten) geeft ons vier weken om ons voor te bereiden op de komst van het kind. Het is de nieuwe start van het kerkelijk nieuwe jaar. In de kerk wordt daar volop aandacht aan besteed met kaarsen, liederen en overdenkingen. Er zijn ook tussen de bedrijven door een aantal feestdagen: Sinterklaas, Sinte Lucia en Sint Thomas.

In andere landen zijn er verschillende startmomenten voor kerst. In Italië is dat tien dagen van te voren, net zoals in Colombia en Puerto Rico. Maar in Spanje begint de kersttijd op 8 december, het feest van Maria Onbevlekt Ontvangen. In Mexico begint men negen dagen voor het echt zo ver is met *posada's*: processies die bedoeld zijn om Maria en Jozef te begeleiden naar hun haast vergeefse zoeken naar onderdak.

In de seculiere sfeer is er voor advent nauwelijks belangstelling voor, hoewel er commercieel gezien met kerst zelf niet vroeg genoeg een begin gemaakt kan worden. De bomen en versieringen zijn al voor Sint Nicolaas vertrokken is in de grote warenhuizen te vinden.

De midwinterfeesten duurden twaalf nachten, van 24 december tot en met 6 januari. Het is opmerkelijk maar ook niet helemaal toevallig dat de kerstperiode aangehouden wordt tot 6 januari. Dat gebeurde vanaf de zesde eeuw. Om twee redenen is die datum belangrijk. In de allereerste plaats houdt men die dag aan als Epifanie, de dag van de eerste verschijning van Jezus. Hij wordt ondergedompeld door Johannes de Doper in de Jordaan. De datum staat ook bekend als Driekoningen: de herinnering aan de aanbedding van het kerstkindje door de oude Melchior, de jonge Kaspar en de zwarte Balthasar die hem goud, mirre en wierook ten geschenke gaven. De zesde dag van de eerste maand is om nog een andere reden het vieren waard: de verandering van water in wijn tijdens de bruiloft in Kana.

De wijzen uit het oosten deden er volgens de overlevering twaalf dagen over om Jezus te vinden.

Dan de vrije tijd. In het winterseizoen was er niet veel te doen. Reden om extra vrije dagen te nemen. En die waren er ook. Van lieverlee werden ze teruggebracht: van twee weken tot twee dagen. Maar er is indertijd ook nog een derde en een vierde kerstdag geweest. De industrialisatie heeft ons wat dat betreft geen goed gedaan. Machines die rusten gaan roesten. Stilstand is achteruitgang voor de economie. In Frankrijk, de Verenigde Staten en Argentinië houden ze er dan ook geen tweede kerstdag op na: men gaat op 26 december gewoon weer aan het werk. Je kunt je trouwens afvragen of die vrije dag die wij nog steeds er aan over hebben gehouden met kerst terecht is voor mensen die er helemaal niks meer aan doen.

De kerstman: “Business as usual”

De kerstman heeft een complexe achtergrond. Doordat hij in verschillende gebieden opdook, nam hij even zoveel karakteristieke eigenschappen over. De kerstman is dus niets anders dan een vreemde zwerver met een rijke culturele bagage. Of een vrolijke kinderlokker die na zijn goedbedoelde filantropie zijn biezen mag pakken. Of uiteindelijk toch: een vat vol tegenstrijdigheden. Zoals ieder mens wellicht. Hoe het ook zij, we nemen dat allemaal voor lief.

Eén spoor loopt parallel met onze eigen Sinterklaas. Het gekke is dat ze in onze samenleving concurrenten zijn geworden, terwijl ze folkloristisch gezien hetzelfde doel voor ogen hebben: de mensen groot en klein belonen omdat ze het hele jaar hun best hebben lopen doen.

De Heilige Nicolaas of in gewoon Nederlands Sinterklaas was bisschop van Myra in wat nu zuidwest Turkije is. Hij werd geboren in 280 in Patara en stierf 65 jaar daarna, op 6 december. In een later stadium werd zijn lichaam overgebracht naar Bari in Italië. Daar ligt het nu nog en daar viert men nog steeds elk jaar een groot feest tot zijn gedachtenis.

Vanwege zijn gulheid werd hij in heel Europa een bijzonder geliefde persoonlijkheid. Beschermheilige van schippers onder meer. Die karaktertrek had iets wederzijds. Als wij aardig doen voor hem of zijn paard bijvoorbeeld, krijgen wij meer van hem. Er zat en zit nog steeds iets magisch in dat gedrag. Met name in ons land steeg zijn populariteit tot eenzame hoogte mede door de contacten die wij als zeevarende natie hadden opgebouwd.

Na de reformatie ontstond er in verschillende landen bezwaar tegen een goedheiligman van roomse huize. Toch bleef de behoefte bestaan een persoon die geschenken uitdeelde. In Engeland kwam men met Father Christmas op de proppen. In Frankrijk werd het Père Noël en in Duitsland das Christkind. Aanvankelijk had men in Amerika Kris

Kringle, maar niet voor lange duur.

Via onze maritieme expansiedrift kwam Sinterklaas in de zeventiende eeuw aan de overkant van de Atlantische Oceaan terecht. Zijn naam werd verbasterd tot Santa Claus en vanuit Amerika begon zijn triomftocht over de hele aardbol. Daarbij onderging hij enige aanpassingen, die van hem een steeds beter herkenbare figuur maakten.

Naast de Nederlandse achtergrond heeft de kerstman invloeden opgedaan uit andere culturen. Volgens een bekend Amerikaans lied rijdt hij met Rudolf het rendier over de daken en laat hij zich door de schoorsteen zakken om cadeaus klaar te leggen. Dat aspect is natuurlijk ook niet zomaar uit de lucht komen vallen. De traditie gaat terug op de Noorse mythologie, waarin het paard Sleipnir met acht benen langs de hemelen zweeft. De oudnoorse god Odin reed op dit paard rond om de mensen te belonen of te bestraffen. Het gedrag is vergelijkbaar met de hippische escapades die Sint Nicolaas over onze huizen maakt. Beiden maken wonderwel geen brokken en komen er zelfs elk jaar weer zonder kleerscheuren af. Sint Nicolaas heeft er Zwarte Piet (zo zwart als roet) voor aangetrokken om die halsbrekende toeren door het rookkanaal uit te halen. Dat obscure schoorsteengedrag heeft volgens Desmond Morris in zijn boek *En nu is het kerstmis* te maken met een gedicht van de Amerikaanse geleerde Clement Moore. Die schreef het in 1822 voor zijn zes kleine kinderen. Santa Claus zit op een slee getrokken door rendieren en komt zo als vanzelf op de daken van de huizen terecht. Moore verwerkte allerlei mythologische achtergronden in zijn geschrijf en hoewel ze allemaal zeer onwerkelijk waren werden ze toch voor waar aangenomen. Dat beeld heeft zich dankzij de media al snel verspreid. Het gedicht vormde de basis voor veel andere kerstverhalen. Het feit dat ook de kerstman zich door de schoorsteen wringt - iets wat hem steeds meer moeite zal kosten met onze centrale verwarmings-systemen - is verklaarbaar vanuit de primitieve Laplandse woning.

De iglovormige tenten waarin zij woonden, hadden een rookkanaal die tegelijkertijd als ingang diende.

Ook de rendieren hebben een Scandinavische achtergrond. In een oude legende drijft Vadertje Winter de rendieren met de komst van de winter uit de bergen. Tegelijkertijd kwam de sneeuw hen bezoeken. In werkelijkheid was het natuurlijk een klimatologische verandering die de dieren naar de beschutting van de vlakten dreef.

Onze huidige kerstman heeft met al dit mythologische niet zo veel meer te maken. Hij is verworden tot een commercieel lustobject. Tegen het einde van het jaar trekt hij door de straten, bezoekt hij grote winkelcentra en deelt hij cadeautjes uit aan goedgebouwde kinderen. Zijn huidige Disney-look verschijningsvorm heeft hij grotendeels te danken aan een multinational. Tot de jaren dertig van deze eeuw ging de kerstman gekleed in allerlei soorten kledij. Hij kon in het groen gaan, in het paars, lichtblauw, bruin of rood. Soms was hij in een vacht gehuld. Op zijn hoofd droeg hij een kroon, dan weer een hoge hoed, een muts of een platte hoed. Vaak had hij ook een wijnglas in de hand. Zijn mantel was lang, dan weer droeg hij een jumpsuit. Hij straalde weinig uniformiteit uit. Daar moest verandering in komen. Coca Cola besloot de kerstman te gaan gebruiken in een reclame-campagne. In 1931 kwam de Amerikaanse kunstenaar Haddon Sundblom - ongetwijfeld van Scandinavische komaf - met het concept zoals wij de kerstman nu kennen. Hij koos de kleuren die overeenstemden met de huisstijl van de drankengroothandelaar: rood en wit. Voortaan droeg de kerstman een rode tuniek, wit afgezet en op zijn plaats gehouden met een zwarte riem. In plaats van een hoed kwam de slaapmuts in rood met witte rand en pompon. Ook zijn lichamelijke kenmerken sloten daar beter op aan. De kerstman werd ronder, ouder, korter, grijzer en vriendelijker dan ooit. Hij moest vooral een kinderkameraad worden. Dat hij ze er ook nog toe kon bewegen van dat bruine vocht te gaan gebruiken was een mooie bijkomstigheid.

Koukleumen voor de kerstman

HELSINKI - In temperaturen van 35 graden onder nul wachten kinderen in Finland op de kerstman. Zijn kantoor is namelijk te klein voor de lange rij bezoekers, die met zeven vliegtuigen per dag arriveren. “Het is zo koud en druk dat de kerststemming ver te zoeken is”, meldde een Finse krant. Andere landen, zoals Denemarken en Canada, zijn er niet van overtuigd dat de kerstman inderdaad in Finland woont, maar post voor de kerstman, met de Noordpool als adres, wordt toch ieder jaar bij het kantoor in Finland bezorgd.

(AD, 22 december 1995)

Een kerstboomje opzetten

Bomen spreken boekdelen. Niet alleen letterlijk. De kerstboom doet daar niet voor onder. Toch kennen wij de spar of de den nog niet zo lang als een soort heilige boom. En met de tijd - onze twintigste eeuw - dat die steeds meer in zwang raakte als versiering tijdens de laatste weken van het jaar, ging het heilige er in gelijke mate van af. Bijna niemand denkt toch meer aan Kerst (=Christus), als hij met geliefde of gezin zit te bomen over het voorbije jaar en de dingen die komen gaan. Daar doet een koninklijke opwelling dat je met bomen kunt spreken niets aan of af.

Bomen worden al sinds mensenheugenis vereerd. De meeste normale mensen doen daar tegenwoordig niet aan mee. We zien immers niet eens meer het verschil tussen een es en een iep. Dit in tegenstelling tot automerken waarop sommigen zich laten voorstaan aan het dichtslaan van het portier te kunnen horen om welk ras of jaar het gaat. De oude boomverering heeft diverse kanten. De boom als verschij-

ningsvorm voor goden en godinnen, als beeld van de kosmos, als symbool van vegetatieve vruchtbaarheid, als drager van het universum en als verschijningsvorm van voorouderzielen. Voegen we daar de sferemaker aan toe, dan is het niet zo vreemd dat niemand meer tijdens de kerstdagen zonder boom wil zitten.

De kerstboom is een overblijfsel uit het verleden, toen bomen nog in hoog aanzien stonden. Dat had vooral ook te maken met zijn altijd groene dracht. Een afbeelding uit 1400 voor Christus toont de Egyptische godin Noet onder zo'n groene boom. Ze deelt goede gaven uit aan armen.

Dat de pas gekerstende bevolking van Noordwest-Europa de boomverering niet zomaar opgaf, valt af te leiden uit de vele verbodsbepalingen die de kerk uitvaardigde in de vroege Middeleeuwen. Een oude Latijnse tekst uit 1184 (geboekstaafd in een boek van Nikolaus Kindlinger uit 1790) heeft het over een meningsverschil tussen een pastoor en een schout. Er komt een - dan al - oud gebruik ter sprake volgens welk er jaarlijks een boom geleverd moest worden voor een vuurfeest. Dat feest vierde men in de kerk tijdens de herdenking van de geboorte van Jezus.

De kerstboom zoals wij die min of meer kennen, ontstond in de Elzas en Duitsland in het begin van de zestiende eeuw. Er was een traditie Adam en Eva dag te vieren op 24 december. De paradijsboom was versierd met appels en ander fruit. Van Maarten Luther wordt beweerd dat hij de boom tot symbool voor de geboorte van Jezus verklaarde. Aanvankelijk alleen in de kerk, later ook in huiselijke sfeer. Ook de traditie om elkaar met kerst cadeautjes te geven schijnt van Luther af te stammen. Hij wilde zo de rooms-katholieke Nicolaas om zeep helpen.

Een ander verslag over de eerste kerstboom vindt men in de brieven van hertogin Elizabeth Charlotte van Orleans (1652-1722). Ze beschrijft een kleine boom die op tafel stond, waaronder men “nieuwe

kleren, poppen, suiker- en zilverwerk” gelegd had. Ook Goethe schrijft over een kerstboom in zijn Leiden des jungen Werthers. In een lied voor Karl August uit 1821 schrijft hij:

*Bäume leuchtend, Bäume blendend
Überall das Süsße spendend.
In dem Glanze sich bewegend,
Alt und junges Herz erregend,
Solch ein Fest ist uns bescheret,
Mancher Gaben Schmuck verehret;
Staunend schaun wir auf und nieder,
Hin und her und immer wieder.*

In onze contreien is de kerstboom nu zo’ m anderhalve eeuw ingeburgerd, onder invloed van vooral de Duitse gewoonte. Vanuit de steden gaat ook de plattelandsbevolking hem steeds meer in huis halen. En dan met name bij de vrijzinnigen en onkerkelijken. Een van de eerste vermeldingen in ons land komen we tegen in het artikel “Geldersche feesten” in de derde jaargang van de Geldersche Volks Almanak van 1837.

Vanaf het eind van de achttiende eeuw bestaan er ook steeds meer afbeeldingen met kerstbomen erop. De oudste is een kopergravure van circa 1790 van Joseph Kellner.

Ondanks de toenemende populariteit bestaat er in diverse gebieden nogal wat huiver ten opzichte van de kerstboom, vooral vanuit kerkelijke kringen.

Diverse boomsoorten gingen voor kerstboom door. Behalve de spar en den ook hulst, lijsterbes, appelboom, buxus en taxus. De spar (kortere naalden) heeft het hier voor het zeggen gekregen.

Elk jaar gaat het om een aanzienlijk aantal kerstbomen voor de gezell-

igheid tegen de vlakke gaan. Gelukkig is er ook weer aanplant. De commercie wil ook wat. Het duurt ongeveer acht jaar voordat een boom een beetje formaat heeft. Beperken we ons tot Nederland dan ligt het aantal op zo’n vier miljoen. In drie op de vier huizen staat tegenwoordig een kerstboom. Veertig procent is eigen teelt. De meeste in onze woonkamers gestalde kerstbomen komen uit België, Luxemburg, Duitsland en Denemarken. De voorkeur gaat uit naar de spar, de helft is de gewone spar, de andere helft kiest voor de blauwe of blauwgrijze versie.

Er zijn met name ondanks alle goede bedoelingen, toch ook bezwaren gerezen tegen de kerstboom. Vooral vanuit milieu oogpunt. Was het niet vanwege de grootschalige kap (zuurstof), dan toch wel om de vervuiling die optrad tijdens de verbranding na afloop van het kerstfeestgelag. Of dan toch maar een voor een versnipperen? Daar kwamen twee commerciële reacties op. IKEA kwam op het idee om kerstbomen te verhuren. Een trend die sommige boomkwekers hebben overgenomen door statiegeldregeling in het leven te roepen. Na gebruik kan men de boom met kluit en al weer inleveren en krijgt men een gedeelte van de investering terug. Een blijvende, maar minder esthetische oplossing is de kunstkerstboom, nu zo’n dertig jaar in gebruik. Klein van stuk en bij herhaald gebruik een goedkoop alternatief, en met het grote voordeel dat de naalden niet uitvallen. Toch zijn het maar enkelen die voor het plastic geval opteren. Een kunstkerstboom zal nooit echt aanslaan.

Boomcadeau

Een nieuwe traditie is het plaatsen van immense bomen op een centrale plek in grote steden. Zo krijgt Rotterdam elk jaar een kolossale den van de stad Oslo cadeau. Ook het Trafalgar Square in Londen is versierd met een uit de kluiten gewassen exemplaar. In Engeland was het trouwens prins Albert, de man van Koningin Victoria die de boom in de vorige eeuw populair heeft gemaakt. Eveneens gekregen van het stadsbestuur van Oslo. De Noren doen dit als dank voor de hulp van de Engelsen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sinds de twintiger jaren staat er een grote kerstboom op het plantsoen van het Witte Huis in Washington. De president mag zelf de kaarsjes aansteken. In Nieuw Zeeland hebben ze een levende boom. Hij heet Pohutakawa volgens de taal van de oorspronkelijke bewoners, de Maori's. Er hoeven geen versieringen in, want hij staat tegen die tijd vol schitterende rode bloemen. Hij groeit in de buurt van meren en zee en de mensen kunnen over een rood tapijt van bloesem naar het water lopen.

Tien tips voor een mooie kerstboom

- 1 Stel vast waar de boom een plekje moet krijgen. Binnen of buiten of beide. Maar ook is van belang hoe groot hij mag zijn in verband met de ruimte er om heen.
- 2 Kies uit een boom met of zonder wortel. Voor hergebruik (opvulling van een kaal plekje in de tuin bijvoorbeeld) of zuinigheid gecombineerd met milieuzorg gaat de voorkeur uit naar een spar met kluit. De gemakzuchtige medemens neemt een kluitloze.
- 3 Beoordeel de boom op uiterlijkheden zoals symmetrie, kleur, vorm en aantal takken, lengte niet te vergeten.
- 4 Schud de boom flink door elkaar voordat de koop doorgaat. Behandel hem vervolgens met zachtheid.
- 5 Bij een boom zonder kluit is het verstandig de boom van te voren diagonaal af te zagen en in het water te plaatsen. De kersttijd is een droge tijd zorg ook na optuigen voor voldoende water.
- 6 Gaat de boom in een emmer: neem schelpjes, steentjes of oude kranten. Geen zand of aarde, uiteraard wel bij kluitbomen.
- 7 De soort. Het meest populair zijn de fijnsparren. Deze vallen het meest uit. Zilversparren - die wij dennenbomen noemen - zijn beter.
- 8 Zet hem op een plek zodat er overal versieringen aan kunnen. Niet te dicht bij de open haard, de kachel of de cv.
- 9 Breng eerst de lichtjes aan en vervolgens alle andere dingen waarvan u denkt dat ze er in horen.
- 10 Dan de versiering. Bij zware ornamenten moet het een boom zijn met wijdverspreide takken, zodat ze vrij kunnen ronddraaien.

Stalletjes om te stelen

“Ik zou graag iets maken dat herinnert aan het Kind dat in Bethlehem werd geboren. Iets waardoor je het gebeuren als met eigen ogen ziet. De ellende van dat Kind. Hoe het in de kribbe lag, op hooi, met de os en de ezel erachter.” schreef Franciscus van Assisi (1182-1226) aan zijn vriend Velita, heer van Greccio.

De heilige Franciscus had iets met dieren. Hij heeft ons opgescheept met dierendag, 4 oktober. Hij stierf op de vooravond van zondag 4 oktober 1226. Maar er is nog iets dat we mede aan hem te danken hebben.

De kerststal.

Volgens het boek ...zij kwamen van verre komt hem echter niet alle eer toe, hoewel twee hedendaagse romans (Een man uit het dal van Spoleto van Helene Nolthenius en De harp van Sint Fransiscus van Felix Timmermans) ons wel op die gedachte zouden kunnen brengen. Bovendien is er een schilderij van Giotto, waarop Franciscus in vol ornaat staat afgebeeld temidden van zijn medegelovigen rond een kribbe.

Er zijn voorbeelden aangetroffen die er op wijzen dat deze emotionele devotiepraktijk eerder reeds plaatsvond. In de benedictijnerabdij van St. Benoit-sur-Loire werd in de twaalfde eeuw de gewoonte ingevoerd om in de kerstnacht de kribbe voortaan niet meer in het koor van de kerk op te stellen, maar in het minder gewijde portaal, zodat ook de os en de ezel erin konden figureren.

Van nog vroeger datum zijn de relikwieën van het echte kribje, waarin het kindeke Jezus zou hebben gelegen. Zoals met zoveel van dat heiligenvereer (van de voorhuid moet Gods zoon er minstens dertien hebben gehad), zijn er op verschillende plaatsen diverse restanten opgesteld. Bijvoorbeeld in de Santa Maria Maggiore in Rome. Maar

ook in de Sint Peter in dezelfde stad. In de Santa Maria in Trastevere. Terwijl het hierbij om die teruggaan tot de vijfde eeuw, zijn er al afbeeldingen op sarcofagen en muurschilderingen uit de derde eeuw. Bij de opleving van de monumentale sculptuur in West-Europa in de elfde eeuw komen ook voorstellingen van de geboorte terug. Ze verschillen van de latere stalletjes omdat ze statisch van karakter zijn, permanent zijn uitgesteld en moeten worden gezien in samenhang met andere religieuze voorstellingen. De meeste geleerden plaatsen de eerste stalletjes in de dertiende eeuw. De eerste houten kerstkribbe stamt uit 1340 uit het klooster van Santa Chiara in Napels. Kersttaferelen treffen we in de volgende eeuwen in heel Europa ook aan op retabels, altaarstukken.

Het daarom misschien niet helemaal eerste kerststalletje dateert van 1223. Het gebeurde op kerstavond in Greccio, niet ver van Assisi, de woonplaats van Franciscus. Een groep inwoners schuifelden al neuënd het bergpad op. Plotseling hield iedereen stil. Voor de ingang van een grot schenen fakkels en kaarsen. Tussen de schaduwen van andere aanwezigen kon men een os en een ezel aanschouwen. Ze stonden geduldig naast het uitgehouwen houten figuurtje van een kind in een kribbe.

De heilige Franciscus, die een leven in voorspoed en welvaart had opgegeven, begon het verhaal van de eerste kerstnacht te vertellen. Hij speelde daarin achtereenvolgens de rol van de verschillende betrokkenen. Hij vond dat het eens hoog tijd werd dat de mensen aanschouwelijk werd gemaakt wat de vleeswording van de Schepper inhield.

In het jaar daarop werd het houten kindje vervangen door een echt baby'tje. Franciscus koos daarvoor een wees uit, omdat hij wist dat daarna het kind een uitverkoren plek innam in de gemeenschap. Iedereen wilde wel voor hem zorgen. Van lieverlee werd het een traditie, die zich over heel Europa verspreidde. Niet in letterlijke zin, in

plaats van een grot nam men genoegen met een stalletje, dat al naar gelang de omgevingsruimte kleinere of grotere afmetingen had. Er zijn soms voorbeelden in kerken tentoongesteld met mensgrote figuren. Zo'n twee honderd jaar na Franciscus kwam er nog een aardige handeling bij: het kindje wiegen. In Duitsland wiegde men tijdens de dienst op kerstavond (dat is de 24ste december) het kribje, terwijl de priesters de rollen van de hoofdpersonen speelden. Alle kerkgangers mochten dan mee doen om het kribje in beweging te houden.

Bij al deze gewoonten is het wel zo dat er nog geen sprake is van de betekenis die wij er sinds de zeventiende eeuw aan geven: een stalletje met verplaatsbare figuren. Vooral de in 1540 opgerichte orde van de Jezuiten maakte zich sterk voor het visualiseren van de kerstboodschap. Als onderdeel van de contrareformatie probeerde men zo een meer geschikte vorm van godsdienstbeleving te bewerkstelligen. Vanaf die tijd verspreidt de kribbe zich razendsnel over Europa. Voor een hoogtepunt zorgt de Italiaanse kunstenaar Giovanni Matera (1653-1708) uit Trapani, Sicilië. De beeldjes waren uit hout gesneden, geverfd en gekleed in linnendoek. In de achttiende eeuw komt ook porcelein in beeld als materiaal. Opmerkelijk detail was het plaatsen van de kribbe tegen de achtergrond van een tempelruïne: mensen, het christendom heeft het heidendom overwonnen. Een ander aardige bijzonderheid is dat in Italië een speciale kunstschool tot ontwikkeling kwam die zich louter met de productie van kerstfiguren bezig hield. Behalve in Italië zien we ook in Frankrijk, Spanje en Portugal belangstelling ontstaan voor kerstkribben. Tot op de dag van vandaag zijn er Marseille elk jaar kerstmarkten, foires des santons, waar ze worden aangeboden.

De stalletjes komen meestal te staan in kerken of bij de mensen thuis. Vooral in rooms-katholieke kringen zijn ze nog steeds erg geliefd, hoewel er de laatste jaren een tendens is dat ze ook benoorden de grote rivieren ruimer in de belangstelling komen te staan. Ze zijn te

koop op kerstmarkten en speciale winkels. Centrale plaats neemt het kindeke Jezus in, met zijn moeder Maria en vader Jozef. Daaromheen als bijfiguren komen de herders en de wijzen uit het oosten.

Kerststalletjes zijn er in verschillende uitvoeringen, niet alleen in hout en porcelein, en prijsklassen. Daarnaast om ze zo goedkoop mogelijk aan te bieden ook van kunststof voorgestanst materiaal.

Toptien van wat doen we met kerst

- 1 lekker eten in eigen kring, thuis of in een luxe restaurant, kerst mag wat kosten
- 2 op wintersport, liefst wat verder weg, want in België en Duitsland is er meestal nog niet veel sneeuw
- 3 met vakantie naar een warm land, veel mensen hebben twee weken vrij als “de dagen gunstig vallen”
- 4 bioscoopbezoek: een traditionele Walt Disney, als die al niet op de televisie komt
- 5 wandeling in de natuur: VVV's en natuurvriendenverenigingen zetten tochten uit door het kale - bij voorkeur witte - landschap
- 6 kerstconcert al dan niet met koor: Weihnachtsoratorium van Bach bijvoorbeeld of The Messiah van Handel zijn favoriet
- 7 spelletjes doen bij de open haard of bij de kerstboom: mens erger je niet
- 8 winkelen in een naburige stad: is er nog iets in de aanbieding voor de kerst van volgend jaar?
- 9 sportwedstrijd: veel verenigingen houden een jaarlijks kersttoernooi
- 10 tv-kijken: alle omroepen doen wel iets extra's in deze tijd, al is het alleen maar om de omroepster fraai te omlijsten.

Goede kerstsier maken

Een spar is pas een kerstboom als er wat in hangt. Als er een piek boven op staat. En als er iets in brandt. Laten we bovenaan beginnen. Die glimmende piek verwijst naar de ster, die de herders en de wijzen zagen in de heldere kerstnacht. Als we de geleerden mogen geloven was het oorspronkelijk een zonnerad met acht stralen, dat kon draaien.

In een moderne kerstboom zit verder van alles. Ruimdenkend als we zijn, staan we er niet meer bij stil, maar veel van die attributen hebben een religieuze betekenis. Van oudsher zaten er eetbare versieringen in de kerstboom. Appels, noten, koekjes, suikergoed. De ronde vormen daarvan hadden te maken met vruchtbaarheidssymbolen. En nog steeds vinden kinderen het leuk als ze iets lekkers met een ronde vorm uit de boom mogen plukken.

De verschillende kerstversieringen hebben bijna allemaal wel een oude cultuurhistorische of religieuze achtergrond. Het groen stamt van de Romeinen. De maretak heeft met de druïden te maken. De Saksen gebruikten hulst en klimop.

Ook de bel en andere muzikale decoraties hadden waarschijnlijk een magisch karakter. Aan de ene kant diende de klok om doden aan te roepen of kwade geesten uit te bannen, aan de andere kant staat ook de ronde bel in verband met fertiliteit.

Eind vorige eeuw zien we dat de traditionele materialen verdrongen worden door andere. Papier en hout wordt glas. De achtergrond daarvan is net zo toevallig als komisch. Tweehonderd jaar geleden waren de glasblazers in Bohemen overwerkt en oververhit. Hun dorst lesten ze op een voor hen gebruikelijke manier. Dat maakte hen creatief en speels tegelijk: Wie kan de grootste bal blazen? Na afloop gooiden ze hun dronkemansproducten weg. Hun vrouwen echter zagen er echter handel in. Ze namen ze mee naar de markt om ze te verkopen als

kerstversiering. Hingen ze eerst in de deuropening om het Boze Oog te trotseren, later kwamen de kleinere exemplaren in de boom terecht. De industrie van de glazen versieringen nam weldra een hoge vlucht. Dit gebeurde in een tijd dat ook in andere landen de kerstboom in de mode raakte. Die groei is wellicht te danken aan de glinsterende ballen en andere ornamenten.

Kerst is het feest van het licht hoe je het wendt of keert. Daar zijn de glazen en andere glimmende versieringen ontoereikend voor. De verlichte boom grijpt ook terug op oude heidense gebruiken. Kerst kwam in de plaats van het Midwinterfeest of Joelfeest. Door allerlei handelingen moest men de goden duidelijk maken dat het niet afgelopen mocht zijn met de wereld. De zon kwam terug. Reden voor grote feesten. Alle kaarsen en vuren zijn symbolisch voor de zon die uiteindelijk terug zal komen. Waren het aanvankelijk alleen maar echte kaarsen die voor de sfeerverlichting zorgden, nu kan men kiezen uit diverse soorten kunstlicht. Dat hebben we te danken aan de Amerikaanse telefonist Ralph Morris. Hij kwam op het idee om de kleine lampjes van zijn schakelbord in de kerstboom te hangen. De romantiek (geur en kleur) heeft er mee ingeboet, maar het is allemaal wel een stuk veiliger geworden. Op het eerste gezicht in ieder geval. Kritische consumenten zullen moeite hebben met het pvc dat er in is verwerkt. Volgens een onderzoek van Koopkracht (1991) bevatten alle guirlandes, plastic kerstboompjes en decoraties nog steeds pvc of zijn er helemaal van vervaardigd. Koopkracht vraagt zich af of het niet een keer tijd wordt voor een pvc-loze kerst. Dat handelaren ook met kerst overal brood in zien blijkt onder meer uit de zogenaamde sneeuwreinigerspray. Hiermee kan men kunstsneeuw verwijderen, terwijl water net zo goed helpt. Kerstballen zijn over het algemeen milieuvriendelijk, zo wijst een ander onderzoek van Koopkracht (1989) uit. In geen van de onderzochte ballen zat pvc verwerkt, in een aantal trof men restanten aan van zware metalen, maar die waren te verwaarlozen.

Houten kerstversieringen lijken leuk, maar zijn minder vrolijk dan ze er uitzien (als ze er uitzien). Sneeuwpoppetjes, engeltjes, kerstmannetjes, meestal afkomstig uit Taiwan, zaten barstensvol zware metalen zoals lood en chroom. De verf van een sneeuwpop bevatte drie maal de toegestane waarde.

Uiteraard ligt het voor de hand te kiezen voor natuurlijke producten om de boom en het huis mee te versieren. Oorspronkelijk deden onze voorouders niet anders. Hout, papier en stro waren de belangrijkste grondstoffen. Tegenwoordig is er in allerlei tuincentra en bloemenzaken rond kerst van alles te koop dat een natuurlijke basis heeft. Sinaasappelschijfjes, kaneelstokjes, olijven. Wie de trend zet, weet niemand, maar als het mee zit, dan gaan we allemaal mee.

Kerstzegels

Dit idee werd geboren in Denemarken. Een postbediende kwam aan het begin van deze eeuw op de gedachte speciale zegels uit te geven. Naast de normale porto zou er een extra geldbedrag op komen om goede doelen financieel te steunen. Aanvankelijk was dat de bestrijding van de tuberculose. Na Denemarken gingen de andere Scandinavische landen overstag. Vervolgens namen andere Europese landen de gewoonte over.

Tegenwoordig verstaan we echter weer wat anders onder kerstzegels. Om de verkoop te stimuleren en de klant tijdens de dure tijden tegemoet te komen geeft de PTT sinds een aantal jaren zegels tegen een lager tarief uit. Ze zijn geldig gedurende de kersttijd en het gebruik is gebonden aan bepaalde voorwaarden. Voor gewoon gebruik en na de kerst mogen ze slechts gebruikt worden door bij te plakken tot de vereiste porto is bereikt.

Wat gelooft de kerstman?

De kerstman komt traditiegetrouw in december weer uit de mottenballen te voorschijn. Meestal verschijnt hij met veel tamtam op het toneel en na een kleine maand - of zoveel eerder - vertrekt hij met de stijgende zuiderzon weer naar het noorden. Een geheimzinnige figuur eigenlijk, de kerstman, van wie de meeste mensen, laat staan jongeren, het fijne niet eens afweten. Wij wisten hem ruim voor alle andere media (Achter het nieuws, Deadline, Koffietijd om er slechts enkele veel bekeken programma's te noemen) te strikken voor een zeer persoonlijk gesprek.

Wat vindt u van de jeugd van tegenwoordig?

Ik zeg wel eens: die jeugd van tegenwoordig, wat moet daarvan terechtkomen? Maar dat komt misschien meer, omdat ik steeds ouder word. Gelukkig wordt die jeugd ook ouder. Het is wel een schrale troost, maar het houdt me op de been, of liever de slee. Ondanks dat, ga ik er elk jaar toch weer met frisse moed tegenaan. Ik kan ook haast niet anders, hoeveel moeite me het ook steeds weer kost. De mensen verwachten van de kerstman dat die kerstman is en niets anders. Kon ik er maar eens van uitgaan dat de mensen zich als mensen gingen gedragen.

Hoezo?

Nou, u begrijpt wel dat al dat gedoe rond kerst me niet in de kouwe kleren gaat zitten. Ik word ook elke dag een dagje ouder. Eerbied voor grijze haren, ho maar, laatst werd ik lastig gevallen door de belastingdienst omdat ik zogenaamd mijn inkomsten niet had opgegeven. Inkomsten, inkomsten, zei ik, man ik heb alleen maar uitgaven. En daar word ik nou af en toe zo moe van, hè, dat opgefokte gedrag, was het nog maar eens als vroeger toen geluk nog heel gewoon was, maar nu pleeg ik, geloof ik, plagiaat...

U heeft toch de rest van het jaar de tijd om uit te rusten?

Jaja, dat dacht je zeker. De voorbereidingen beginnen tegenwoordig steeds vroeger. Je ziet het in de bakkerijen. Pasen is nog maar net voorbij of ik moet de kerstkransen gaan inspecteren. Begin mei is er de wenskaartenbeurs in de Jaarbeurs in Utrecht. Ook daar moet ik ongemerkt toch mijn gezicht even laten zien. En dan heb ik het nog niet eens over de kerstbomen, die hebben het hele jaar mijn zorg nodig. Het wordt elke keer gekker. Wist je dat ik dit jaar eind augustus al een kerstboom zag staan in een groot warenhuis, een neppe weliswaar, maar toch, het is tekenend voor deze tijd waarin we het steeds meer willen hebben en dan ook meteen. En de kerststaven liggen in september al op de toonbank te geuren. Dat is een veeg teken aan de wand. Het komt er op neer dat die broodnodige rustperiode voor mij steeds korter wordt. Mijn collega heeft daar trouwens ook zo'n last van, maar die heeft het voordeel dat zijn seizoen eerder stopt, terwijl ik nog drie weken heb te gaan....

Uw collega? U doet toch alles alleen?

Ja, aan de ene kant wel, maar aan de andere kant bedoel ik de goedheiligman, weet je wel, die bisschop van Myra. Ach we zijn meestal beste maatjes, hoewel onze verhouding eigenlijk nooit echt florissant is geweest. Dat ligt noch aan hem noch aan mij. Het komt door de hele handel die de mensen er om heen verzonnen hebben. Eigenlijk, denk ik diep in mijn hart, zou dat verboden moeten worden. Natuurlijk, ik geef toe, het is wel gezellig, een beetje vrede op aarde vieren, maar er zit ook een hele hoop schijn bij...

Waarom hebben jullie nooit samen een bedrijfje opgericht, dat zou toch een hoop kunnen schelen? Iedereen werkt tegenwoordig toch samen.

Ja, dat dachten we ook, maar daar voelt de middenstand en het be-

drijfsleven niks voor natuurlijk. Ergens halverwege tussen 5 en 25 december een gezamenlijk feest op poten zetten, nee dat zou niks zijn, joh. Als wij zouden samenwerken, dan zou dat een boel schelen in hun portemonnee en de meeste middenstanders schijnen het toch al niet te breed te hebben. Er is trouwens een ander aspect die onze relatie vertroebelt. Veel mensen hebben het niet in de gaten maar ik ben eigenlijk een soort afsplitsing van Sinterklaas, want over hem hebben we het hier toch. Ik heb daar ook jaren geleden, in therapie gezeten vanwege gps, gespleten persoonlijkheidssyndroom, maar nu lijkt ik het pleit te gaan winnen van mijn alter ego.

Is er nu verder nog veel veranderd de laatste jaren?

Het gekke is dat er ontzettend veel veranderd, maar dat veel ook hetzelfde blijft. Alles wordt groter, gaat sneller, maar met kerst komen de mensen er achter dat er weer een jaar voorbij is bijna, en dan gaan ze zichzelf beklagen. Of in ieder geval: nadenken, dan komt er toch nog even een moment om aan de echte dingen van het leven te denken...

Wat is uw kerstboodschap dit jaar voor de mensen?

Niet te veel boodschappen voor kerst. Ik heb een hekel aan krantenkoppen als: "Kerstman boerde weer goed dit jaar", terwijl ik er eigenlijk financieel niets wijzer van word. Trouwens van oprispingen heb ik eigenlijk nooit last gehad.

Heeft u nog een suggestie voor het kerstdiner?

Uhh ja, dat is weer een ander verhaal. Ik zou zo zeggen, niet te veel van het een en niet te weinig van het ander... Stel je voor dat je zelf als kalkoen wordt geboren, dan ben je wel mooi het haasje. Geloof mij, de mens krijgt ooit op zijn brood wat hij allemaal aanricht. Dat heeft de geschiedenis mij wel geleerd.

Aforismen

Kerstavond: dag waarop je beslist de kerstboodschappen volgend jaar een week vroeger te doen.

Peter Darbo

Kerst: vreten op aarde met mensen van goede wil.

Wim Triesthof

Kerstmis: het feest waarop je zelfs thuis nog heimwee hebt.

Kris Brand

Kerstwens: de vader van de kerstgedachte.

Alexander Pola

Kerstavond: de enige avond van het jaar waarop een vrouw zeker weet waar haar echtgenoot is - cadeautjes kopen.

O.A. Battista

Helemaal van de kaart

Bij het woord kerstkaart denk ik altijd aan Mr Bean. In een van zijn sketches stopt hij bij zichzelf een aantal enveloppen (in de Angelsaksische landen: season greetings) in de brievenbus. Als hij meteen daarna zogenaamd thuiskomt is deze elastieke sjlemiel zeer verbaasd dat hij zoveel post heeft gekregen. Overigens is zijn feestdagenspecial sowieso aan te bevelen, waarin hij de draak steekt met diverse van onze tradities, als alternatieve kerstboodschap.

In totaal ging het in Nederland in 1995 om 205 miljoen kerstkaarten. Daar kunnen we nog eens vijf procent bovenop doen voor die op een andere wijze dan door de PTT verspreid worden. De branche realiseert een groei van zo'n 1 à 1,5 miljoen per jaar. Per huishouden betekent dat aantal 31 kaarten, waarvan drie kwart goedkoop is en een kwart wat in het luxere segment ligt. Tweederde van het totaal loopt via de reguliere handel, de rest via charitatieve instellingen zoals Unicef en Novib.

Het elkaar kaarten sturen - steeds vroeger voor het echt kerst is - heeft twee kanten. Aan de ene kant is het een aardige gewoonte om zo even aan elkaar te denken, omdat we daar het hele jaar door blijkbaar geen tijd meer voor hebben. Aan de andere kant is het een dwaze commerciële verplichting. Een uit de hand gelopen bevlieging, die de postbode gek maakt en de modale consument onnodig arm. Zelfs voor de boekhandel is de aardigheid er af nu mapjes kaarten door drogisterijketens verramsjt worden en door liefdadigheidsinstellingen vroegtijdig aangeboden.

De afgelopen jaren is er op een ander front echter een kleine kentering te bespeuren. Diverse overheidsinstanties zijn er mee gestopt. Ambtenaren gingen elkaar uit verveling steeds meer wensen toesturen en daar werd de minister niet vrolijk van. Enerzijds uit ecologi-

sche overwegingen: er gaat heel wat papier mee heen. Anderzijds uit economische: het scheelt hem/haar aanzienlijk op de begroting. Bovendien zou je er heel wat leukers voor kunnen bedenken, als het geld toch beschikbaar zou zijn.

In reformatorische kring is het een gewoonte geworden elkaar via de krant de groeten te doen en tegelijkertijd elkaar een gezegend nieuwjaar toe te wensen. Ook bedrijven brengen rond de jaarwisseling in huis-aan-huisbladen hun relaties en klanten het allerbeste over voor het nieuwe jaar en koppelen daar meteen ook maar prettige kerstdagen aan vast. Waarom moeilijk doen als het makkelijk kan?

In 1994 was het 150 jaar geleden dat de eerste echte kerstkaart werd verstuurd. Niemand heeft er blijkbaar bij stilgestaan. Volgens mijn Brewer's Dictionary of Phrase & Fable was het W.C.T. Dobson, R.A. die er in 1844 mee begon. Twee jaar later, dus we kunnen dit jaar nog wat goed maken mocht die behoefte er zijn, produceerden Sir Henry Cole en John C. Horsley de eerste commerciële kerstkaart. Een andere bron (De Feestelijke Finale) noemt ene Egley, op zijn kaart staat een poststempel, maar het is niet duidelijk of het om 1842 of 1849 gaat. Toch hadden ze de meute niet meteen mee. Op die voorloper van onze kleurrijke en veelvormige kaart stonden namelijk mensen - waaronder kinderen - afgebeeld met het wijnglas in de hand. Van de oudste kerstkaart wordt een exemplaar bewaard in Het Brits Museum in Londen, gemaakt door William Egley omstreeks dezelfde tijd als die van Horsley.

De reden voor het sturen van kerstkaarten is simpel. Het is onbegonnen werk ieder familielid, vriend of kennis persoonlijk te gaan groeten. Toch durven we het niet na te laten ook onze burens een eventueel zelfgemaakte kaart te sturen of we moeten wel een ontiegelijke hekel aan ze hebben. Er is namelijk een facet bij gekomen: wie krijgt de meeste kaarten? Want: hoe groter het aantal kaarten, hoe gelieverd we onszelf mogen prijzen. Door ze ostentatief uit te stallen aan een kast-

deur of voor het raam kunnen we dat kenbaar maken. Ook de handel speelde daar lucratief op in door speciale kaartendragers op de markt te brengen.

Gemakzucht was ook het motief van Cole. Cole was een druk baasje dat onder meer faam had verkregen door het Victoria and Albert Museum, het Royal College of Music en de Albert Hall. Bovendien had hij zijn eer gelegd in openbare toiletten.

De eerste serie kerstkaarten bestond uit duizend stuks, ontworpen door Horsley in opdracht van Cole. De laatste liet ze met de hand inkleuren. Hun eerste initiatief werd een flop: de wereld was er nog niet aan toe, mede door de slecht gekozen afbeelding.

Ook het versturen van kaarten staat in een bepaalde traditie.

Nieuwjaarskaarten waren in Europa al sinds de vijftiende eeuw in gebruik. In Engeland en in ons land was er de gewoonte om kinderen respectievelijk kerststukken en nieuwjaarsbrieven te laten schrijven. Een soort proeve van bekwaamheid in schoonschrijven. Er was nog een aspect waardoor het versturen van kerstkaarten uiteindelijk toch een succes zou worden. In 1840 verlaagde de Engelse overheid de posttarieven door de invoering van de postzegel. In plaats van vier pence kostte het voortaan een kwart daarvan. Wat onze PTT nu een aantal jaren pleegt te doen, het uitgeven van speciale kerstzegels in mapjes van tien, is dus ook niet origineel. Of doet tante Pos dat louter uit concurrentie-overwegingen? De verlaging om welke reden ook moet in ieder geval de omzet voor de jaarwisseling nog verder opstuwen.

De eerdergenoemde Cole had zo zijn contacten. Hij zat namelijk als secretaris in de commissie ter promotie van de postale hervorming. Vanaf 1870 kwamen ze echt in zwang toen kunstdrukker Tucks ze in grotere getalen begon te produceren. In kleuren. Bovendien ging later het tarief voor kaarten nog eens met de helft omlaag.

Opvallend was dat in de begintijd de afbeeldingen nauwelijks iets

met het goede nieuws van Jezus' geboorte te maken hadden. Wel de heidense invloeden komen er op voor. Besneeuwde landschappen, bloemenarrangementen en naakte meisjes. In een later stadium komen daar allerlei christelijk getinte symbolen en voorstellingen bij. Momenteel is zo goed als alles mogelijk als er maar "Prettige Kerstdagen en Gelukkig Nieuwjaar" op staat. Te meer daar veel mensen, vooral als ze kinderen in de kleuterfase hebben er voor kiezen ze zelf te maken om de kosten te drukken. Ook vrouwenverenigingen houden zich daar mee onledig eventueel voor een goed doel of om de eigen kas te spekken. Opmerkelijke ontwikkelingen: foto van het eigen gezin in de sneeuw tijdens de wintersport gemaakt; geborduurde kerstklokken of andere sfeerverhogende ontwerpen. Je kunt nu zelfs kerstkaarten maken van gebruikte theezakjes. Onze creativiteit kent geen grenzen.

Ook in de tekst zoekt men tegenwoordig afwijkende formuleringen. Er zijn kaarten waarop je de vrijheid hebt je tekstuele originaliteit uit te buiten: Een fijne piekervaring! De ballen, pas op dat ze niet vallen! Van vrede dromen doe je zonder kerstbomen!

Zijn er buitenlandse contacten dan is het prettig dat er meertalig gewenst wordt. Voor hen die geen boodschap hebben aan het goede nieuws van kerst is er de algemene versie "Fijne feestdagen". Of een variatie met vrolijk dit of dat. Anderen beperken zich hooguit tot een heilsbericht vanwege de jaarwisseling en laten kerst vanuit religieuze motieven buiten beschouwing. Je stuurt toch ook geen kaarten met Pasen en Pinksteren! Toch merkt de branche-organisatie Kabel daar niet veel van. Juist het tegendeel doet zich voor: aparte nieuwjaarskaarten verkopen steeds minder en winterlandschappen zijn ook helemaal uit. Bovendien kiezen steeds meer mensen voor kaarten in een envelop.

Het versturen van kerstkaarten is inmiddels een haast onnavolgbaar sociaal fenomeen geworden, maar heeft toch ook een ethisch aspect,

wat voor sommigen zelfs praktische problemen op kan leveren. Wanneer begin je ermee? Wie stuur je allemaal? Doe je er beter aan te wachten tot je zelf kaarten krijgt? Wat stuur je? Niets anders dan een luxeprobleem zoals er rond die tijd van het jaar zo veel zijn: wat trekken we aan, wat eten we en wat gaan we doen? Uiteraard stelt dat geneuzel eigenlijk allemaal niks voor in verhouding tot de werkelijke vraagstukken op deze wereld. Je kunt je echter wel afvragen of de westerse mens sinds de komst van de kerstkaart er gelukkiger op is geworden. Kijken we eind december naar de steeds diepere groeven in de kop van onze plaatselijke postbode dan is het antwoord negatief.

Knalbonbons

Knalbonbons of pistaches zijn in ons land nog niet erg populair. Daarentegen wel in Engeland en andere Angelsaksische landen. Ze vormen een vast onderdeel van het kerstfeest. Ene Tom Smith schijnt de uitvinder te zijn van deze grappenmakerij. Tijdens een bezoek aan Parijs in de vorige eeuw zag hij snoepjes in felle papiertjes verpakt. Terug in Engeland ging hij op dit idee door. Hij combineerde het met de Chinese traditie van verpakte koekjes waarin een voorspelling of spreuk gebakken zit.

Zijn eerste creatie was een vorm van strookjes papier met een spreuk om de snoepjes heen. Op een keer zat Tom Smith bij het haardvuur toen er een stukje hout wegnapte. Dit was de extra dimensie voor de knalbonbon, bedacht hij.

Hij voegde knalzilver toe aan de verpakking. Zodra het snoepje eruit gehaald wordt, is de schrik en de hilariteit groot. Later namen anderen het idee over. Ze stopten ook andere creaties in de verpakking dan bonbons.

De zak van de kerstman

Komen ze uit de zak of liggen ze onder de kerstboom? Het liefst allebei, vinden waarschijnlijk alle kinderen. De middenstand en het grootwinkelbedrijf denken er net zo over. Cadeautjes, wie kan er wel genoeg van krijgen? Aan de andere kant: het moet in de meeste huishoudens toch uit de lengte of uit de breedte...

Daardoor bestaat er de laatste jaren een flinke concurrentiestrijd tussen de goedheiligman en de kerstman. De laatste schijnt het pleit te beslechten. In navolging van zijn Amerikaanse neef krijgt hij ook hier steeds vastere grond onder de voeten. De eerste doet verwoede pogingen om in de gunst te blijven bij het grote winkelpubliek, maar het lijkt er op dat hij steeds meer terrein verliest, zijn vele intochten ten spijt. Ik zal er verder niet al te veel op in gaan. Een paar cijfers zijn tekenend genoeg. Volgens een onderzoek van Inter/View in opdracht van het Algemeen Dagblad eind november. Een representatieve groep van 700 Nederlanders van 18 jaar en ouder. In nog maar 53 procent van de huishoudens viert men Sinterklaas. Daarmee ligt hij 20 procent achter op zijn collega van kerst. Bij gezinnen met heel kleine kinderen doet de Sint het nog goed (89 procent). Slechts 17 procent vindt dat het sinterklaasfeest belangrijker is geworden de afgelopen jaren tegenover 52 procent die het tegenovergestelde denkt. Slechts 57 procent vindt dat hij mag blijven rijden. Wat cadeaus geven betreft blijft de Sint het winnen van de kerstman. Tachtig procent kiest voor pakjes en surprises. Bij kerst gaat het om een goed gevulde dis, onder slechts een op de vier bomen liggen pakjes.

Wat wel van belang is de vraag waar we de gewoonte vandaan hebben gehaald om elkaar tegen het einde van het jaar met geschenken op te vrolijken.

De traditie elkaar in december cadeautjes te geven is al heel oud. Dat hoeft ons niet te verbazen, want het geldt zo'n beetje voor alle zaken

die met deze feestmaand te maken hebben.

Allereerst is er de Romeinse achtergrond. De Romeinen wisselden tijdens de *Januaria Kalendae* geschenken uit en offerden daarnaast ook het een en ander aan de keizer. Bij Caligula was dit zelfs verplicht. Waren dit aanvankelijk versierde takken, later kwamen kostbaarder voorwerpen hiervoor in aanmerking.

Vervolgens de Germaanse variant. Die gaat nog verder terug. De oorspronkelijke bewoners van onze contreien waren nomaden. Toen ze zich meer en meer met landbouw gingen bezighouden, konden zij zich langer op één plek vestigen. Ze legden voorraden aan om de winter te overleven. Als het midden van die koude periode voorbij was, was het ergste leed geleden. Dat moest gevierd worden. Iedereen had zijn eigen specialiteiten en men gaf van hetgeen men teveel had. Dat was helemaal niet zo vreemd, want het paste ergens ook nog in de ruilhandel die men bedreef.

Die uitwisseling van voedsel vormde de oorsprong van het geven van cadeaus. Sterker: het werd de kern van het feest. Gepaard met allerlei bijgeloof: als men er niet aan meedeed, dan hoefde men in het nieuwe jaar niet veel heil te verwachten. De angst voor straf hield dit soort tradities lang in stand en misschien zit er van beide elementen nog wel wat van in als zakenmensen elkaar met relatiegeschenken bestoken.

De christelijke traditie, ten slotte, geeft er een mooie draai aan. De wijzen uit het Oosten gaven aan het kindeke hun geschenken: goud, wierook en mirre. Mirre was in de oudheid een onderdeel van de medicijnkast. De Egyptenaren balsemden hun doden ermee, Israël zalfde er zijn koningen mee en voor de Romeinen was het een middel tegen mond- en ooginfecties en darmwormen. De werkzaamheid lijkt op die van opium, zoals we hieronder in een krantenknipsel kunnen lezen.

Dat gedrag van de drie koningen gold en geldt als voorbeeld. Ook

voor hen die er verder niks meer mee te maken willen hebben. Een kwestie van onbaatzuchtigheid: je moet tenslotte iets voor elkaar over hebben. En zeker als je het jaar zakelijk goed hebt kunnen afsluiten en je je daardoor het kunt veroorloven.

Er zitten uiteraard goede kanten aan deze wederzijdse verwennerij. Beloning, respect, versterking van de sociale banden. Maar het heeft ook iets van een verplichting: moet je iets terug doen als je iets krijgt, zoals dat nu ook met de kerstkaarten het geval schijnt te zijn?

Sociologen zien verschuivingen. Het geven van meer geschenken heeft te maken met andere, lossere relaties in onze samenleving. Mensen hebben minder tijd voor elkaar, en ze proberen dat te compenseren door het geven van een aardigheidje. Daarbij komt ongetwijfeld de factor dat het ons momenteel - door de bank genomen - allemaal voor de wind gaat. De rente is laag, dus wat let ons om wat extra te lenen...

Dat allemaal nog afgezien van het probleem wanneer we elkaar zo vriendelijk mogen bejegenen. We hebben er eigenlijk meer dan een maand de tijd voor, zo leert ons de kalender. Kiezen we voor vijf december of voor zes januari of voor een dag ergens daar tussen in?

Misschien is dat de oplossing in weerwil van wat kleine kinderen en grote winkeliers willen: een symbiose van alle achtergronden in één kolossaal geeffeest. Cadeautjes komen voortaan uit de zak van de kerstman.

De kerstboom van Bonifatius

Er bestaat een legende over de kerstboom die te maken heeft met Bonifatius van Crediton, de bekende die bij Dokkum werd vermoord. Deze ging vanuit Engeland scheep naar het vasteland van Europa om het evangelie te verbreiden. Op een dag kwam hij bij een groep Germanen die op het punt stonden een jongen te offeren aan hun god Odin. Ze hadden hem al aan een boom vastgebonden. Bonifatius maakte de jongen los en hakte de eik om. Hij wees naar de spar en zijn gevolg stapte naar voren om er kaarsen in te zetten. In dat licht gingen ze allemaal zitten om naar Bonifatius te luisteren, terwijl hij over de God vertelde die als het licht van de wereld gekomen was.

De derde koning gaf iets opium-achtigs

Van onze wetenschapsredactie

AMSTERDAM - De reden dat mirre volgens de Wijzen uit het Oosten een cadeau was waarmee je bij een koning aan kon komen, heet furanoeudesma-1,3-dieen. Dat hebben biologen van de universiteit van Florence uitgezocht. De week van Driekoningen (vandaag) leek het vakblad Nature een mooie gelegenheid voor een publicatie. Mirre was in de oudheid een gewild onderdeel van de medicijnkast. De Egyptenaren balsemden hun doden ermee, Israël zalfde er zijn koningen mee en voor de Romeinen was het een middel tegen mond- en ooginfecties en darmwormen. Maar wat doet dit product van de Comiphora-struik, tegenwoordig vooral een exportproduct van Somalië? De biologen onderzochten mirre als pijnstillers. Ze injecteerden er muizen mee, die ze samen met niet-behandelde muizen op een oncomfortabel warme plaat zetten: van 520 gaat een muis al gauw aan zijn poot likken: normaal gesproken na veertien seconden, onder invloed van mirre pas na 19,4 seconden.

Chemische analyse bracht de samenstelling van mirre aan het licht. Zoals gebruikelijk bij een plantenextract bestaat het uit een groot aantal organische stoffen, met uit zeer vele atomen opgebouwde moleculen. Furanoeudesma-1,3-dieen is een van de belangrijkste.

Als chemische verbinding was die stof al wel eens beschreven, maar niemand had tot nu toe onderzocht of er een medische toepassing voor kon zijn. Het bleek dat een injectie met alleen deze stof de muizen al hielp bij het doorstaan van de warme plaat. De werkzaamheid van mirre lijkt op die van opium, stelden de Italianen vast. Want een injectie met de stof naloxone maakte de verdovende werking ongedaan. Die stof blokkeert de receptoren in het brein waar opium-achtige stoffen zich aan hechten. Die gelijkenis met opium kan volgens hen verklaren waarom mirre als medicijn in onbruik raakte: het werd verdrongen door echte opium.

(Trouw, 6 januari 1996)

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

Post aan het kerstkind

In Oostenrijk ligt Christkindle. De enige plaats ter wereld die aan het kindje Jezus doet denken, afgezien van de Christmas Islands. In het Gasthof heeft men de laatste maand van het jaar een van de zalen ingericht als postkantoor. Versierd met dennetakken, lampjes en andere sfeerverhogende attributen.

Aan vijf loketten kan men de nieuwe kerstzegel van het jaar kopen. Een gezelschap dames in Beiers kostuum schrijft lange lijsten adressen over op pas gekochte ansichtkaarten. Met stapels tegelijk gaan de kaarten op de bus, niet nadat ze echter voorzien zijn van het exclusieve poststempel van Christkindle. In totaal gaat het om minimaal 2 miljoen stuks. Zeven dagen per week zijn daar 23 mensen mee bezig. Het grootste deel van de kaarten gaat via een omweg. Voor binnenlanders is dat verder financieel wel te behappen. Mensen in het buitenland moeten hun kaarten in een andere envelop stoppen met extra zegels. Ook komen er op dit zogenaamde postkantoor veel kaarten van kinderen. Uit de hele wereld. Bestemd voor de persoon aan wie dit Oostenrijkse stadje zijn naam heeft te danken.

Van hymne tot muzak

Het eerste kerstlied kwam uit de mond van engelen. Na de aankondiging van de geboorte aan de herders begonnen zij luid te zingen: “Ere zij God in de hoge en vrede op aarde in de mensen een welbehagen.” Op de tweede plaats komen de herders. Van hen weten we niet wat ze gezongen hebben. Er staat geschreven dat zij na terugkomst op het veld god begonnen te prijzen. Het is niet onwaarschijnlijk dat ze dat zingend deden.

Wie er op nummer drie komt is niet meer te achterhalen. In de loop van tweeduizend jaar kerstgeschiedenis is er zoveel aan muziek geschreven, dat daar een boek apart aan gewijd zou kunnen worden. Ik zal me beperken tot een paar hoogtepunten en bekende nummers.

Aanvankelijk was er in onze westerse cultuur weinig ruimte voor kerstgeschal. Hoewel kerkelijke leiders kozen voor deftige in het Latijn geschreven hymnen, vonden die blijkbaar geen aansluiting bij het volksbeleven. In dulce júbilo is daar wellicht een restant van. Pas in de veertiende eeuw kwamen de eerste echte kerstliederen in zwang, tegelijkertijd met de stalletjes. De meeste kerstliedjes waren gebaseerd op bestaande volksliederen, waarvan men de tekst aanpaste. In alle Europese landen komen liederen ongeveer tegelijkertijd tot stand. De noëls in Frankrijk, de Weihnachtslied in Duitsland, de villancios in Spanje, de laude in Italië, de carols in Engeland. Maar het bekende boek van Charles Dickens met die titel is voor de goede orde geen lied. Een vorm die in ons land populair werd, is de leis. Afgeleid van Kyrie Eleison (Heer ontferm u). Een bekend voorbeeld daarvan is Nu sijt wellecome, dat oorspronkelijk in het Duits in de elfde eeuw en vanaf de dertiende eeuw ook in ons gebied beschikbaar kwam.

Uit de klassieke muziek stammen twee grote werken die telkens weer terugkeren op het repertoire van de feestdagen. In de eerste plaats is dat het Weihnachtsoratorium van Johann Sebastian Bach en The

Messiah van Georg Friedrich Handel. Andere favoriete nummers zijn: het kerstconcert van Corelli, het oratorium l’ Enfance du Christ van Hector Berlioz.

Grote naam op dit gebied uit onze eigen tijd in het populaire genre kreeg: I’m dreaming of a white Christmas van Irving Berlin. Inmiddels vertolkt door alle bekende sterren vanaf de jaren vijftig. Echte popnummers zijn: So this is Christmas van John Lennon c.s., Driving home for Christmas van Chris Rea.

Nog steeds zijn de meeste nummers, die nu door de winkelcentra schalen in de maand december goed in het gehoor liggende melodieën. Het verhoogt de sfeer, hoewel sommigen zich dood ergeren aan deze vorm van goedkope muzak. Religieus en profaan door elkaar.

Het zingen van liederen heeft in tegenstelling tot andere kerstgebruiken dus niet specifiek een heidense achtergrond. Een kerstlied dat ook buiten de laatste maand van het jaar enorme zeggingskracht heeft gekregen is De herdertjes lagen bij nachte. Het schalt regelmatig over de voetbalvelden als de spelers volgens de toeschouwers niet het vuur uit hun schoenen lopen. Terwijl toch iedereen weet dat dit soort liederen zingen buiten de kersttijd vragen om onheil betekent. Het bekendste kerstlied ter wereld is wel Stille nacht, heilige nacht. Ook wel genoemd: het lied uit de hemel. Het is onder bijzondere omstandigheden ontstaan. Op kerstavond (24 december dus) 1818 kwam pastor Josef Mohr in het Oostenrijkse dorp Obernhof erachter dat het orgel defect was. Samen met zijn vriend en onderwijzer Franz Gruber speelden ze het klaar het lied voor de aanvang van de dienst paraat te hebben. Het werd een doorslaggevend succes en binnen 30 jaar stond het als vast onderdeel op het kerstprogramma van elke dienst. Inmiddels is Stille nacht, heilige nacht vertaald in 230 talen en dialecten, nog afgezien van de plaatselijke variaties. Doordat priesters- uitgezonden als missionaris - het meenamen naar alle uithoeken van de

aarde kon het zonder moderne communicatiemiddelen in vrij korte tijd een wereldhit worden. Tragisch is dat Gruber later moest bewijzen dat het werk van zijn hand was, omdat het te boek stond als een anoniem Tirooms volkswijsje. Anderen schreven het toe aan Josef Haydn. Het originele manuscript ligt tot op vandaag in Museum Carolino Augusteum in Salzburg, inclusief vochtplekken. Het zingen van kerstliederen vindt tegenwoordig op grote schaal georganiseerd plaats. Volkskerstzangavonden zijn elk jaar weer goed voor duizenden bezoekers. Opvallend is ook dat de kerstnachtsdiensten uitpuilen van het publiek, terwijl dat de rest van het jaar de kerk voorbij rijdt op weg naar het sportveld, de film of het café.

Stille nacht in het Zulu

Busuku obungcwele,
Kwathula, elinde
Umariya owabasiswa;
No Josefa kuyo ingane.
UEmanuweli,
Ozalw'e Betlehem.

Minder kaarten met kerst

DEN HAAG - Kerst- en nieuwjaarskaarten dalen in populariteit bij de ministeries. De afgelopen jaren stuurden ze, een enkeling daargelaten, nog massaal wenskaarten het land in. Dit jaar ziet de helft er van af. Omdat het duur, omslachtig en overbodig is. Of om een einde te maken aan het "rondpompen van papier", zoals het ministerie van financiën het noemt.

Minister Borst en staatssecretaris Terpstra (VWS) en hun ambtelijke staf zeggen dat zij het hele jaar door voorspoed en welbevinden van de samenleving voor ogen hebben en niet slechts rond de jaarwisseling.

Ook het gemeentebestuur van Apeldoorn besloot deze week dat het afgelopen moet zijn met de wenskaarten. De 10.000 gulden die dit uitspaart wordt dit jaar besteed aan een kerkelijk inloopcentrum.

(AD, 10 december 1994)

Folkloristische eindejaarstradities: hoe lang nog?

In de laatste maand van het jaar komen op een aantal plaatsen in ons land oude gewoonten naar boven. Hoewel ze op sterven na dood zijn geweest, schijnen ze nu weer in volle glorie terug te komen. Dat is mede te danken aan de opkomst van historische verenigingen en de toegenomen belangstelling voor streektaal en -gewoonten. Ook de middenstand maakt er mooi gebruik van door ze in te zetten voor promotionele acties om zowel de eigen bevolking als de toeristen aan te moedigen nog meer geld uit te geven dan ze al gewend waren te doen. Zo vormen ze een aardig folkloristisch tegenwicht tegen de opmars van de al te commerciële inspanningen zoals de kerstmarkt en de vele koopavonden tijdens de donkere dagen voor kerst.

Maar zolang ze hoofdzakelijk een bezigheid zijn van de oudere generaties, blijft het de vraag hoelang ze het vol zullen houden deze tradities elk jaar weer uit de kast te halen.

Midwinterhoornblazen Het midwinterhoornblazen - afkomstig uit de joeltijd - kunnen we horen in de Achterhoek en Twente. Tussen de eerste adventzondag en kerstavond (24 december) en volgens andere bronnen tot Driekoningen wordt tegen zonsondergang (of van negen uur 's avonds zoals anderen beweren) geblazen op een midwinterhoorn. Dat is een folkloristisch instrument dat anderhalf tot twee meter lang is. De hoorn is gemaakt van het hout van de wilg, de els of de hazelaar. Het mondstuk is van vlierhout.

Midwinterhoornblazen, dat de laatste jaar is een soort estafette activiteit. Iemand begint en anderen nemen het melancholisch geblaas over. Om het geluid van de hoorn te versterken houdt men het uiteinde boven een put. Het nogal sinistere geluid was vooral bedoeld om de winterse boze geesten de stuipen op het lijf te jagen.

Kerstblok branden In onze oostelijke provincies brandt men eind de-

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

cember nog steeds het kerstblok. Dit grote blok hout kwam het huis in door mensen of paarden. Het trekken en slepen zou voorspoed betekenen voor hen die er direct bij betrokken waren. In Twente waren de boerderijen groot genoeg om een paard het zware werk te laten doen. Deze trok het kerstblok - meestal van een eik of vruchtboom - naar de haardkuil of rake. Het blok moest zo in de haard komen te liggen dat het niet te snel brandde, maar dat het ook niet uitging.

Thomasluiden In Groningen en Friesland ging men de kersttijd in met beierende klokken, het zogenaamde Thomasluiden. Vanaf 21 december, de dag die het kortst zou zijn, tot en met oudjaar klonk het geluid dag en nacht over het land. Ploegen van stjurders wisselden elkaar af om de klok aan de gang te houden. Hierbij werd behoorlijk vel gedronken en gedanst met meisjes uit het dorp om de klokkenstoel in het klokkenhuis. Later beperkte men het luiden tot overdag, het nachtelijk heidens kabaal vonden de meesten omwonenden op den duur een beetje teveel van het goede.

Steffenrijden Tweede kerstdag heet ook wel de dag van de heilige Stephanus. Hij was de eerste christen martelaar, die om zijn geloof werd gestenigd. Hij is tot patroon van de paarden geworden. de boeren hadden de gewoonte met hun paarden over het land te rijden om de vruchtbaarheid te bevorderen, van het land wel te verstaan. Sint-Steffen beschermt koeien en paarden tegen ziekten. Hooi en haver worden op deze dag gewijd. Het is in de Achterhoek ook de dag om verkering aan te knopen, voorzover men dat daar ook nog doet zoals men dat deed. Het Steffenrijden was vooral in Drente algemeen bekend. De boerenzoons reden niet over de akkers, maar ze verzamelden zich in verschillende dorpen op ongezadelde paarden en gingen dan hier en daar de herberg af. Kinderen hadden ook in de noordelijke provincies de gewoonte de koe te steffenen. In ruil voor hun gezang en heilige handelingen kregen ze brood en lekkernij.

Abecedarium van het kerstmenu

Wat heeft er niet met kerst te maken? Als je de boeken er op naslaat, schijnt zo'n beetje alles met kerst in verband te staan. Natuurlijk zijn er een aantal voor de handen liggende zaken: krans(jes), plumpudding, ballen. Daar gaat het hier niet om, die komen uitgebreid elders in dit boekje aan bod. Nee, juist die dingen die niemand verwacht. Kerst is het feest van de ongekende mogelijkheden, vooral in culinair opzicht. Lees maar verder.

- a Ao 'A' Tea Roa: kerstpudding van de Maori's
- b bisschopwijn: die is niet alleen voor de bisschop
- c Cranberryfudge: Schotse boterplaat
- d dorade aux olives: Frans visgerecht voor de kerstavond, bestaande uit goudbrasem met olijven
- e ensalada de noche buena: Mexicaanse goedenachtsalade met granaatpitjes en pinda's
- f filhos de natal: Spaans baksel met noten en honing
- g gløgg: stevige Scandinavische drank
- h Horse's Neck: een cocktail van gin en gemberbier
- i Iers sodabrood: brood met natriumbicarbonaat als gist
- j Joelbock: geit op z'n Zweeds
- k knoflookbolletjes in olijfolie: monden dichthouden!

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

- l limoenpudding: geraspte limoenschil te nuttigen binnen één maand
- m mousselinesaus: luchtig en romig en meteen gebruiken
- n notentruffels: in amaretto bijvoorbeeld
- o Oostindische kers: gesuikerd ter versiering
- p pistaches: alternatieve verpakking voor kerstgeschenk met knal-effect
- r Royal Pyes: een appel/mincemeattaart met schuimkraag
- s Schweinerollbraten mit Pflaumen: toelichting overbodig
- t Turks fruit: zoeter dan zoet
- u ulevellen: daarbij zelf een kerstrijmpje maken
- v varm rökt lax med smör: onderdeel van traditionele toast op kerstavond in Zweden
- w wortelen in sinaasappelsap geglaceerd: dat glijdt vanzelf
- x Xmas crackers: om derde kerstdag mee door te komen
- y (dronken) yoghurt: 3 eetlepels cognac in een glas Bulgaarse yoghurt
- z zilveruitjes en kastanjes (gestoofd)

Met Kerstmis lengt de dag zoveel een mug geeuwen mag

We dromen allemaal van een witte kerst. Maar wie kan zich er nog een heugen? Het weer lijkt de laatste jaren tegen het einde van het jaar zelfs warmer dan rond Pasen. Erwin Krol de schuld geven heeft geen zin. Niets is zo veranderlijk als het weer. Behalve met kerst: dan is het meestal winderig en een graad of vijftien.

Dat is niet altijd zo geweest. We weten volgens overlevering dat het vroeger ook weleens sneeuwde en dat het soms vroom dat het kraakte. Oudere generaties kregen van hun voorgelacht weerspreuken mee, waaruit blijkt dat men vroeger terecht met een muts en wollen wanten zich buiten waagde. Wat er ook uit blijkt dat je met die uitspraken alle kanten op kunt, ze spreken elkaar nog wel eens tegen.

Twee kenmerken van deze uitspraken zijn dat er vaak rijm om de hoek komt kijken en dat er een min of meer logische relatie gemaakt wordt met het tweede belangrijke feest in de christelijke traditie, Pasen. Een paar voorbeelden die laten zien dat onze voorouders niet gespeend waren van bijgeloof, er was immers nauwelijks enig verband tussen de twee verschillende verschijnselen. Het verklaart ook dat er zo'n bonte verscheidenheid van elkaar tegensprekende spreuken is. En om aan te geven hoe betrekkelijk het allemaal is: aan de andere kant van de aardbol zweten ze zich rond de jaarwisseling peentjes. Als ze ergens recht hebben te zingen van een witte kerst dan is het daar wel.

Als de zon met Kerstmis schijnt op de toren,
dan is het vlas verloren.

Als met Kerstmis de muggen zwermen,
moet ge met Pasen uw gat wermen.

Een Kerstmis die u buien ziet,
een Pasen straks met kou u biedt.

Een Kerstmis aan de wand,
is pasen aan de brand.

Een warme kerstnacht maakt een koude Pasen.

Zit op Kerstmis de kraai nog in 't klavergroen,
op Pasen zal hij 't in 't sneeuwveld doen.

Groene kerstdag, witte Pasen
(maar ook omgekeerd:
Een witte Kerstmis maakt een groene Pasen.)

Geeft kerstdag warme zonneshijn,
dan zal er te Pasen nog houtvuur zijn.

Hangt 't ijs op Kerstmis aan de twijgen,
ge zult met Pasen palmen krijgen.
Is de kerstdag vochtig en nat,
ton en schuren niets bevat.

Is er wind in de kerstdagen,
dan zullen de bomen veel vruchten dragen.

Is op Kerstmis de hemel klaar,
verwacht dan vrij een vruchtbaar jaar.

Kerstmis aan deur, is Pasen aan 't veur (=vuur).

Kerstmis donker, wordt de boer een jonker (rijke oogst).

Kerstmis in de sneeuw, Pasen in de modder.

Kerstmis winderig, Lichtmis stil,
een massa hooi beloven wil.

Kerstmis helder en klaar,
geeft een gezegend jaar.

Met Kerstmis lengen de dagen,
zoverre als dat ge een teil pap kunt omstoten.

Met Kerstmis lengt de dag,
zoveel een mug geeuwen mag.

Met Kerstmis sneeuw belooft met Pasen klaver.

Zijn de bomen met Kerstmis wit van sneeuw,
ze zijn in de lente wit van bloesem.

Sneeuw in de kerstnacht geeft een goede hoogst.

Vliegen op kerstdag de muggen rond,
dan dekt op Pasen het ijs de grond.

Vorst voor kerstdag, brengt geen afslag.

Alternatieve adventskalender

Advent is een tijd van verwachting. De tijd waarin mensen zich voorbereiden op de komst van kerst. Christus in religieuze zin. De kerstman in praktisch commerciële zin. Niet dat iedereen er zich van bewust is. Maar toch, je merkt het en je doet er of je dat nu leuk vindt of niet aan mee.

Een traditionele manier voor met name de kinderen om je te voorbereiden op alle dingen die gaan gebeuren is de adventskalender. Een overzicht van vier weken of beter vier zondagen. Het hangt er vanaf op welke dagen deze onroerende feestdagen vallen. De meeste geven de hele maand december hoewel advent soms in november aanvangt. Alle dagen hebben een bijzondere boodschap of vragen om een speciale handeling: kaars aansteken, iets tekenen, invullen, uitknippen en ophangen.

Hieronder staan allerlei activiteiten die iets met kerst van doen hebben. Vier weken lang voorbereiding. Zo kan iedereen op zijn eigen manier iets doen: Kerst, er is immers geen ontkomen aan. Het komt vanzelf dichterbij.

- 1 december: voor een geslaagde plumpudding bent u te laat
- 2 december: de kerstzegels zijn er weer, doe voorlopig maar vijf velletjes
- 3 december: de hele maand kaarsen branden, sla er voldoende in
- 4 december: nee, Sinterklaas slaan we over dit jaar
- 5 december: weet u al wat u gaat doen met kerst? Lees de tips in kranten en bladen
- 6 december: doen we dit jaar ook een stalletje?
- 7 december: is moeder dit jaar kerstman?
- 8 december: de nieuwste kerstd is net uit, schaf 'm niet aan!

- 9 december: bezoek een kerstmarkt op minimaal 150 kilometer van uw woonplaats
- 10 december: knalbonbons worden het helemaal dit jaar!
- 11 december: stuur de kerstman op tijd een uitnodiging
- 12 december: sturen we die burens van vroeger opnieuw een kaart ook al kregen we er vorig jaar geen terug?
- 13 december: voorbereiding voor een alternatieve kerst: volg een joeltherapie
- 14 december: wat doen we eigenlijk derde kerstdag?
- 15 december: maak dit jaar niet zelf de kerstkaarten, koop ze van een charitatieve instelling
- 16 december: overal staan al kerstbomen binnen, bij u in de tuin die van vorig jaar?
- 17 december: koop dit kerstboek ook voor iemand anders
- 18 december: wordt het een kerst alleen of met zoveel mogelijk anderen?
- 19 december: wie bedenkt de mooiste kerstgedachte voor op de kerstkaarten
- 20 december: maak van die dertiende maand ook wat over aan een goed doel
- 21 december: geen kalkoen, geen konijn, maar vegetarische hamburgers
- 22 december: wat doen we trouwens met de cadeaus die we al hebben?
- 23 december: hebben we al een afspraak voor een check up met de huisarts gemaakt?
- 24 december: de laatste kerstinkopen doen, als deze dag tenminste niet op een zondag valt of bezoek de laatste kerstnachtdienst

Op de kerstmarkt is uw gulden geen daalder waard

Kerstmarkten zijn van alle eeuwen. Altijd zijn er immers markten in de periode van kerst gehouden. Alleen waren het toen geen kerstmarkten zoals wij die nu kennen. Gericht op een goedlopende handel met een directe link naar het decemberfeest. Allerlei troep wordt tegenwoordig aangeboden temidden van serieus bedoelde hebbedingetjes.

De grootste van Europa is die van Neurenberg in Duitsland. Hij begint in de laatste week van november en duurt tot 24 december. De markt, met een traditie van 400 jaar, wordt elke jaar weer feestelijk geopend met koorzang en pas nadat een Christkindl een toespraak heeft gehouden. Dat is een meisje van een jaar of zestien dat men om de twee jaar uit de bevolking kiest.

Duitsland staat bekend om zijn Weihnachtsmarkte. Hollandse touroperators organiseren speciale dagtrips naar deze vaak ook in historisch en cultureel opzicht interessante bedevaartsoorden.

Ook in ons land verschijnen er telkens weer meer kerstmarkten. Daarnaast profileren ook tuincentra zich als alternatief uitstapje voor de kooplustigen. Ze noemen hun uitbating een kerstshow, terwijl de optredens zich beperken tot het heen en weer lopen van een verklede oude man. Alle toeters en bellen zijn er te koop voor een geslaagde kersttijd. Een probleem dat zich daarbij voordoet is de branchevervaging. Iedereen overschrijdt tegenwoordig in Europa zijn grenzen en neemt artikelen in zijn assortiment op die hij anders nooit van zijn levensdagen zou aanbieden.

Een tip ten slotte. Wie echter een goedkope kerst wil, doet er verstandig aan pas zijn kerstspullen aan te schaffen als kerst voorbij is. Hij is er dan van verzekerd dat hij het jaar daarop niet onthand zit. Bovendien kan het zijn dat hij minder hoeft te betalen voor de schone

schijn. Neringdoenden in het algemeen en marktkooplui niet uitgezonderd hebben de gewoonte prijzen op te drijven als er meer vraag naar is. Blijft wel een lastige kwestie: is wat je dit jaar koopt na 300 dagen al weer niet uit de gratie? Niets schijnt zo tijdelijk als kerstversiering.

Christmas Palace: het hele jaar in kerstsfeer!

Sinds een aantal jaren is ons land een echte kerstwinkel rijk. In Den Haag staat Christmas Palace. Een winkel waar je terecht kunt voor alle kerstartikelen. Je kunt het zo gek niet bedenken of ze hebben het er wel: tot en met kerstcondooms aan toe!

Niet alleen in december, nee het hele jaar door is deze winkel in de kerstsfeer gehuld. Alle attributen nodig voor een geslaagde kerst kun je daar krijgen, desnoods hartje zomer als de mussen van het dak dreigen te vallen. Dat laatste is voor ons vreemd, maar in Australië en Zuid-Afrika zijn ze niet anders gewend. De kerstman zweet zich er peentjes.

Voor de goede orde, in 1996 ging de tweede zaak open van Christmas Palace, in Amsterdam.

Spelletjes voor de lange kerstavond

Tijdens lange winteravonden is er niets zo gezellig als samen een spelletje doen. Aangezien de avonden rond de kersttijd het langst zijn en er verder niets op televisie is, moeten spelletjes een nieuwe kans krijgen. Nu is er natuurlijk van alles op de markt dat we het hele jaar door ook kunnen doen: scrabble, monopoly of hotel. Voor de variatie en omdat deze tijd van het jaar toch al zo anders is dan al andere dagen volgen hier een paar mogelijkheden om de sfeer te verhogen.

A) Als eerste het groepsspelletje *chocoladerace*.

Hiervoor zijn nodig een paar repen chocolade. Verdeel de groep in twee teams en laat beide teams een kring vormen. Zet een stoel in het midden van elke kring en leg daarop een bord, een grote reep chocolade, een mes en een vork, een hoed en een sjaal.

Geef elk team een dobbelsteen en een dobbelbeker. De eerste die een zes gooit, rent naar de stoel, slaat de sjaal om, zet de hoed op, snijdt met het mes eens tukje chocolade af en brengt dat met de vork naar zijn mond. De volgende die een zes gooit, doet hetzelfde. Wie heeft het eerst de reep op?

B) Een luidruchtig spel: *kamerconcert*.

Verdeel de groep in orkestjes van vier of vijf. Geef ze allemaal een huishoudelijk voorwerp dat als muziekinstrument kan fungeren: blikjes, vleespennen, deksels, pannen, kammen, flessen, elastiekjes. Na een oefentijd van vijf minuten mogen ze zich uitleven. Elk orkestje geeft een muzikaal verantwoorde uitvoering. De anderen mogen stemmen en punten geven. Zo wordt kerst weer een beetje joelfeest!

C) Een woordspel: *de gekke maharadja*.

Ook dit spel geeft iedereen de kans zich uit te leven. De deelnemers -

niet alleen kinderen - mogen zich heerlijk aanstellen, zich in allerlei bochten wringen en zelfs theatraal dood ter aarde storten. Hoe gaat het?

Een speler staat in het midden van de kring, wijst naar een andere speler en zegt: “Ik ben de gekke maharadja en ik houd niet van de letter P. Wat krijg ik van jou te eten?”

De aangewezen speler moet de maharadja voedsel aanbieden waarin geen p zit, anders zou hem dat vergiftigen. De maharadja blijft voedsel opeisen, zodat de keuze steeds beperkter wordt. En hij voegt er andere letters aan toe die verboden zijn. Wie blijft het langste in leven?

D) Een geheugenspel: *de kat van de dominee*

Dit is een geheugenspel dat hardop gespeeld wordt. Het is de taak van de organisator de vaart er in te houden. Te veel pauzes en de aarzelende speler vliegt er uit.

De eerste speler deelt mee dat de kat van de dominee een aparte of afgrijselijke kat is. De volgende speler herhaalt dat en voegt er een kenmerk aan toe dat met een b begint. Zo gaan we het rijtje en het alfabet af. De eerste die een eigenschap vergeet, valt af.

E) Een raadspel: *stilte alstublieft!*

Een mooie afsluiter! De spelers zitten in een kring op stoelen of op de grond. Om de beurt fluistert iemand zijn linkerbuur een absurde opdracht in het oor. Heeft iedereen een opdracht gekregen, dan staan de gasten op. Om de beurt komt er een speler naar voren, voert de opdracht uit en mag pas weer gaan zitten als iemand zijn opdracht heeft geraden. Iedereen die lacht of praat, betaalt een boete.

Voorbeelden van opdrachten om in de kerstsfeer te blijven: Hoeveel naalden zitten er aan een kerstboomtakje? Hoe lang brandt een kerstkaars? Wie weet op welke dag kerst in het jaar 2010 valt?

Wat eten we met kerst?

Met kerst komt er meestal een bijzonder maal op tafel. De maaltijd heeft iets heiligs. Hoe het menu er ook uit komt te zien en hoe het ook zal smaken, we worden allemaal gedreven door de wens naar het aparte, het andere dan anders. Dat geldt voor de miljonair die niet meer weet welk duur restaurant hij moet kiezen, maar ook voor de zwerver die een feestdis van het Leger des Heils krijgt aangeboden. In de landen om ons heen zijn er allerlei gebruiken in ere die met dat aparte, heilige te maken hebben. De samenstelling van de feestmaaltijden kwam en komt niet alleen voort uit praktische, maar ook religieuze overwegingen. De slachtmaand was niet voor niets vastgesteld in november: een voorraad aanleggen voor de winter in de hoop dat het genoeg zou zijn. Als de dagen langer zouden worden, dan was dat reden voor een flink feestje.

Vorm en ingrediënten van bepaalde gerechten hebben een symbolische waarde, afgezien van klimatologische omstandigheden. In Scandinavische landen speelt het varken een hoofdrol op tafel, als lijdend voorwerp uiteraard. In het nagerecht zit een amandel verstopt. Wie hem vindt krijgt een geschenk en sommigen mensen in Zweden geloven zelfs dat de persoon in kwestie binnen een jaar zal trouwen. Als hij dat niet al is en er de leeftijd voor heeft.

In het katholieke Polen is er lange tijd gevast voor de kerstdagen. De rijke maaltijd die vervolgens werd opgedist bestond steevast uit negen of elf schotels. In het kader van dat vasten ging de voorkeur uit naar visgerechten. Ook orthodoxe Russen plegen zich te onthouden van vlees en versnaperingen tot het eindelijk zo ver is. Hoofdgerecht is kutya, dat net zo gevarieerd kan zijn als de plumpudding. In Armenië ging de vis vergezeld van sla en spinazie, omdat dat laatste Maria gegeten zou hebben voor de geboorte van Jezus. In de Oekraïne is er een diner van twaalf gangen, vanwege de twaalf discipelen.

Ook in andere landen, zoals Italië, is vis geliefd. In Frankrijk eet men reveillon, een koud menu dat bestaat uit oesters, patés, worstjes, vlees, wild en gevogelte. Van het gevogelte zijn kalkoen en gans populair. De eerste is komen overvliegen uit de Verenigde Staten. De vleesgerechten worden afgesloten met banket. De kerstkrans is bij ons naast de kerststol ingeburgerd. Een zoet en machtig baksel met veel rozijnen, krenten en amandelspijs. In andere landen is er ook veel zoets. Het eten van noten en honing zou vruchtbaarheid garanderen. De Russen hebben hun hvorost, dat takken betekent. Hongaren zetten beigli op tafel. In Polen eten ze maanzaadgebak. In Roemenië houden ze het bij turte en in Tsjechië kiest men voor wit brood bij hun gerecht masika, een stoofschotel. De Grieken eten Christopsomo, een geglazuurd kerstbrood. In Spanje en Italië krijgt men na afloop noga, turrón respectievelijk torrone.

In de meeste landen houdt men vast aan het traditionele feesteten. Door de intensivering van de internationale contacten en door de verbeterde communicatiemiddelen lijkt het alsof ze opgaan in een potpourri van diversiteiten. Terwijl andere kerstgebruiken steeds uniformer worden, valt dat met de culinaire tradities over het algemeen nog mee.

Hulst, klimop en maretak

Groen en rood en wit, dat zijn de kleuren van kerst. Ik zie het nog voor me. We waren voor mijn gevoel de enigen in de straat die vroeger geen kerstboom hadden, maar wel groene takken die over de schilderijen gedrapeerd werden. Rode linten hielden ze bij elkaar en de ballen waren maagdelijk wit. Elk jaar opnieuw.

Waarom groen? Bomen en struiken die hun blad niet verloren tijdens de winter moeten tot de verbeelding hebben gesproken van onze voorouders. Symbolisch dat er toch iets in leven bleef temidden van alles wat dood was gegaan. De boom droeg nota bene vruchten terwijl andere planten nog sluimerden onder de sneeuw. “Een heidens symbool van onsterfelijkheid” schrijft Desmond Morris in zijn boek *En nu is het kerstmis*.

Hulst was al populair bij de Romeinen. Ze versierden hun huizen ermee. Ze gaven elkaar groene takken tijdens de Saturnalia. Maar ook in deze omgeving en in Scandinavië stonden hulst en andere groenblijvende bomen in hoog aanzien. En zoals zoveel van de zaken die niks met het eigenlijke kerstfeest te maken hadden, kwamen ze er wel mooi bij. Paus Gregorius vond dat deze plaatselijke met name Romeinse gewoonten mooi aansloten bij de christelijke kerk. Hulst - tekenend voor het mannelijke - was te vergelijken met de doornenkroon. Dus dat zat wel goed. De rode bessen die overigens giftig zijn, waren de druppels bloed. Hulst moest vooral de mannen in het huis geluk verschaffen. Met klimop - voor het vrouwelijke - lag dat ingewikkelder. Die was het symbool voor Bacchus, de god van de wijn. En met maretak lag het aanvankelijk nog lastiger want die speelde een belangrijke rol bij druïdenrituelen en daar wilde de kerk niets van weten.

Op het moment dat men zich helemaal niet meer bewust was van de betekenis van bepaalde floralia, was het niet langer van belang ver-

schil te maken tussen het een of het ander. Die trend zette in de vorige eeuw in en we zijn er nu nog steeds mee behept. Alles wat maar enigszins groen blijft is geschikt om te gebruiken als kerstdecoratie. Behalve de genoemde komen in aanmerking: rozemarijn, lavendel, grove den, laurier, buxus en taxus. Mensen met een skimmia in de tuin moeten oppassen voor stropers, als ik mijn tante mag geloven. Ze halen de mooiste takken weg en verkopen die voor een mooie prijs door. Gelukkig zijn er tegenwoordig ook handelaren die netjes aanbellen en een rijksdaalder voor een tak bieden.

Betekenis van altijd groene bomen

Maretak of mistletoe: vredesplant, allesheer. Bevordert de vruchtbaarheid, bant boze geesten uit en beschermt tegen blikseminslag.

Hulst: beschermt tegen heksen en het boze oog.

Taxus: giftig voor mens en dier, maar biedt eveneens bescherming tegen heksen.

Berberis: schenkt macht. Bladeren of twijgen werden gebruikt als krans voor Romeinse dichters en overwinnaars.

Laurier: beschermt en reinigt. Symbolisch voor overwinning, distinctie en eer. Ook gebruikt voor het kronen van helden.

Rozemarijn: vriendschap, zou zijn geur ontvangen hebben toen de doeken waarin Jezus als kind gewikkeld was over de plant te drogen hingen.

Klimop: beschermt tegen dronkenschap.

Plumpudding: vroeg begin is het halve werk

De traditionele kerstmaaltijd sluit men in Groot-Brittannië af met een plumpudding. Ook in ons land krijgt dit stevige nagerecht steeds meer belangstelling. Natuurlijk kun je hem gewoon kant en klaar kopen in een delicatessenzaak. Ook supermarkten en grootwinkelbedrijven hebben hem tegenwoordig in hun assortiment zitten.

Leuker is het om hem zelf te bekokstoven. Met filialen van Marks & Spencer in de buurt wordt dat trouwens steeds gemakkelijker. Wil je het goed doen, dan moet je zo vroeg mogelijk beginnen. Denk je in december: oh ja, een plumpudding lijkt me wel leuk, dan moet je hem alvast plannen in je nieuwe agenda. November is eigenlijk al te laat. De echte plumpudding vereist behalve voorbereiding ook geduld. Begin dus niet uit je werk ermee of na het avondeten. Nee, neem er een dag voor vrij. Plumpuddingen zijn er in soorten en smaken. Lastig is wel dat de Engelse kookboeken uitgaan van een flink aantal tegelijkertijd. Van dit zware nagerecht heb je aan een puntje al meer dan genoeg. Anders dan de naam doet vermoeden zitten er meestal geen pruimen in een plumpudding. Het zijn meestal de rozijnen die onder meer voor zoetigheid en smaak zorgen. Een belangrijk ingrediënt is niervet, dat nauwelijks nog ergens in het land te koop is. Vooral vanwege dat onderdeel is het van belang er vroegtijdig mee te beginnen, zo half augustus, september. Want wat voor wijnen geldt, is zeker waar voor een plumpudding: hoe ouder, hoe beter. Sommige plumpuddingen worden pas na twee jaar versnaperd. De plumpudding begon zijn leven als frumenty, tarwepap, een gerecht voor mensen die vasten voor kerstmis. Het bestond oorspronkelijk uit gepelde tarwe, gekookt in melk en op smaak gebracht met kruiden, kaneel en suiker. Later kwamen er allerlei andere ingrediënten bij: vlees, eieren, gedroogd fruit, alcoholica.

De ingrediënten: 100 gram bloem, 2 eieren, 50 gram niervet, 50 gram kruimels van oud witbrood, 80 gram bruine suiker, 2 zure appels, 50 gram krenten, 50 gram bruine rozijnen, 50 gram gele rozijnen, 50 gram amandelen, 50 gram sukade, 15 gram oranjesnippers, halve citroen, 0,5 dl rum, cognac of whisky, zout. Voor een aparte smaak kan een snufje nootmuskaat, kaneel of piment zorgen.

De bereiding: Bestrooi het kleingemaakte niervet met een beetje bloem. De krenten en rozijnen wassen, eventueel van steeltjes ontdoen. Droogmaken op een schone theedoek. Amandelen, sukade, oranjesnippers en appels heel fijn snijden/hakken. Doe de broodkruimels hij het niervet en voeg alle andere droge bestanddelen toe. Roer hierdoor de geklutste eieren, geraspte citroenschil en het citroensap, de sterke drank en zout. Doe dit beslag over in een beboterde puddingvorm van ovenvast glas of keramiek. Geen metaal, dat kan hij langdurige bewaring gaan oxideren en de smaak beïnvloeden. Dek de bovenkant van de vorm af met aluminiumfolie. Sluit goed af met een elastiek of touwtje.

De pudding wordt au bain-marie bereid. Neem een grote pan. Zet de puddingvorm niet plat op de bodem, maar op een verhoginkje. Giet er kokend water in, tot tweederde van de vorm onder water staat. Deksel op de pan. Het water net aan de kook houden en regelmatig bijvullen. Vorm na zeven uur eruit halen en rustig laten afkoelen.

Een cirkel van vetvrij papier ter grootte van de vorm knippen, met boter of olie invetten en op de pudding leggen. Opnieuw goed afdekken met aluminiumfolie en koel en donker bewaren (hoeft niet in de koelkast).

Denk er bij de kerstmaaltijd aan dat de pudding voor het serveren nog twee uur au bain marie moet worden opgewarmd. Een paar shots met de magnetron kan ook, maar doe het met kleine beetjes tegelijk. De plumpudding ten slotte overgieten met een zelfbedachte brandende cognacsaus en versieren met een hulsttakje. De plumpudding is zo een symbool van het leven dat doorgaat en van de terugkeer van de zon.

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

Wat is kerst zonder kaarsen?

Een kaars betekent gezelligheid. Sfeer. Maar bij alle soms zogenaamde gezelligheid vergeten we dat kaarsen eeuwenlang het enige middel waren om licht te krijgen. En dat was misschien wel niet zo plezierig... Kerst en kaarsen horen ondanks dat onafscheidelijk bij elkaar. Het feest van het licht wordt opgeluisterd door duizenden kaarsen. Nooit worden er zo veel kaarsen gekocht gemaakt of cadeau gegeven als rond Kerstmis. Kaarsen geven een zacht intiem licht op een feestelijk gedekte tafel. Ze staan te schitteren in een hulstkrans of ook nog wel eens in een kerstboom. Dat leidde nogal eens tot ongelukken. Niet zo vreemd trouwens als we weten dat vierhonderd kaarsen in een boom van drieënhalve meter in het achttiende-eeuwse Duitsland normaal was. In het Victoriaanse tijdperk stond een jongste bediende trouw de hele dag in de buurt van de kerstboom zolang de kaarsen branden. Hij stond gewapend met stok, emmer en dweil om de eerste de beste brandhaard te doven.

De kaars - als licht fallisch symbool verwijst hij wellicht ook naar vruchtbaarheid - heeft als belangrijkste functie licht te verschaffen. Christus kwam als het licht in een duistere wereld. Zo werd hij aangekondigd door de profeet Zacharia: "God zal de heldere morgenstond over ons laten schijnen over allen die leven in de donkere schaduw van de dood." Alle lichten die ten tijde van kerst branden verwijzen naar het licht dat naar de wereld kwam. In de kerk gebeurt dat door elke zondag van de Advent een extra kaars aan te steken. Daarnaast kan de kaars ook de ster van Bethlehem vertegenwoordigen. De christelijke traditie sluit wederom naadloos aan bij het heidens gebruik van de joelkaars. In Noord-Europa werd die aangestoken tijdens het joelfeest. Bedoeld om de zon op haar schreden te doen terugkeren. Kaarsen. Ze zijn er tegenwoordig in allerlei soorten en maten. Klein. Groot Lang. Kort. Rond. Vierkant. In allerlei figuren en vormen.

Maar de enige echte originele moeten lang zijn geweest. En die kun je ook zelf maken. Heel eenvoudig, als je de volgende aanwijzingen nauwkeurig opvolgt.

De eerste vraag is: wat hebben we allemaal nodig? En dat zijn eigenlijk maar twee dingen. Om kaarsen te maken is ieder soort vet geschikt, als het maar hard en stevig blijft, ook zomers. Het beste is bijenwas. Tegenwoordig gebruikt men in de fabriek meestal stearine of paraffine. De pit is meestal van katoen, maar ook wel van ander materiaal: gevlochten vlas of hennep. Een eenvoudige manier om een kaars te maken is door te kneden; dat kan eigenlijk alleen maar met bijenwas.

Je legt laagje voor laagje was om de pit heen. De kaars moet zo recht en gelijkmatig mogelijk worden. Een gladde kaars brandt beter en druipt niet. Je kunt kaarsen ook nog op drie andere manieren maken. Gieten, trekken en rollen.

Gieten van kaarsen met was of vet is ook niet zo moeilijk. Het gaat er om dat je het vet in een kokertje van de gewenste omvang giet, waar een pit in zit. Dat kan in glazen, aardewerk of metalen gietvormen.

Trekken is waarschijnlijk de oudste methode en geeft het beste resultaat. Een pit doop je voortdurend in de vloeibare was. Wil je het echt professioneel doen, dan heb je er een zogenaamde roumaine voor nodig. Dat is een wiel, dat om een stok draait. In plaats van dompelen kun je de pitten ook begieten.

De simpelste manier van kaarsen maken is rollen. Je maakt een stuk was lekker soepel en je wrijft hem plat met de deegroller. Doe dat op kamertemperatuur zodat de was niet

te snel afkoelt. Snij uit deze wasplaat een rechthoek waarvan een van de zijden zo lang is als de pit. Leg de pit aan een kant en rol vervolgens de rest er omheen.

Probeer alle manieren uit dan weet je niet alleen welke het beste bevalt, maar je hebt meteen ook kaarsen genoeg voor een heldere kerst...

Wat is er met kerst mis? Jacques Kraaijeveld

Hoe zit dat: kalkoen met kerst?

Wat er tegenwoordig ook aan lekkernijen op tafel komt met kerst, de kalkoen laat zich niet zomaar met een kluitje in het riet sturen. Jaarlijks worden er aanzienlijke aantallen een kopje kleiner gemaakt. De kalkoen is ongeveer 400 jaar geleden in Europa ingevoerd vanuit de nieuwe wereld. De Spanjaarden ontdekten hem bij de Mexicanen en namen hem vanuit Mexico mee naar de noordelijke gebieden van Amerika. De bij ons bekende soort is een nakomeling van de door de oude Azteken getemde variant. Voor die tijd waren zijn broertjes en zusjes gans, zwaan en pauw al geliefd. De kalkoen was aanvankelijk schaars en alleen voor de betere gesitueerden een betaalbaar kerstmaal. De eerste exemplaren zouden via de Spaanse Nederlanden zijn getransporteerd. En vanuit ons land naar Engeland, waarschijnlijk tussen de bloembollen. De importeur heette William Strickland, die vanaf die tijd een kalkoen in het familiewapen heeft. Anderen bronnen (Het boek voor de kerst) vermelden dat het Christophorus Columbus zelf was die de malse “pauw” naar Europa verscheepte, als dankbetuiging voor zijn vorstin Isabella.

In Engeland heeft de kalkoen turkey omdat men lange tijd in de veronderstelling verkeerde dat het dier via Turkije binnen was gekomen. Dat gold wel voor zijn neefje, de parelhoen. Een andere etymologie houdt het op de volgende verklaring. Van de Indische naam toka, werd het Hebreeuwse tukki, waarvan de Engelsen turkey maakten.

Verder is vermeldenswaard dat tot halverwege de vorige eeuw de kalkoenen in grote aantallen naar de markten in de grote steden werden gedreven. Dat was niet zo slim, zo verloren ze immers een aanzienlijk deel van hun gewicht. Dankzij de verbeterde vervoersmogelijkheden kwamen er steeds vettere kalkoenen op de markt. In onze eeuw deed daar de gemechaniseerde landbouw nog een schepje bovenop. De huidige fokmethoden vallen niet bij iedereen in de smaak. Desondanks heeft de kalkoen de andere soortgenoten voorlopig ver achter zich gelaten. *Een Digi-boek van theologische uitgeverij NARRATIO www.narratio.nl*

Ha fijn, geen flesje wijn!

Kerstpakketten, ook zo'n jaarlijks terugkerend verschijnsel. Hoewel volgens onderzoek (1995) de meeste werknemers liever iets anders hebben (een bedrag in geld) houden de meeste werkgevers het traditiegetrouw vol hun medewerkers te verrassen met een met smaak en toewijding doos exclusieve etenswaren. Behalve het flesje wijn gaat het om een blik ossestaart- of kreeftensoep, fraai verpakte crackers, luxe snoepgoed, notenmix, sfeerservetten, ragout met bladerdeeg kuipjes. Voedsel van veelal uitheemse origine. Niet zomaar bij elkaar geraapt bij een grootgrutter, nee wat je ver haalt is pas echt lekker: Italiaanse olijven, Griekse feta, Duitse cervelaat, Franse potage, Britse cookies, Australische wijn. Vaak zit er ook nog prullaria bij in de vorm van een kaarsenstandaard of een servetring, een balpen of een zakmes. Made in Taiwan.

Het is begrijpelijk dat de meeste mensen liever een geldelijke toelage krijgen, want voor het geld dat de baas betaald heeft voor het kerstpakket, kun je bij je eigen supermarkt een wagen vol wegslepen. En dan weet je bovendien wat je hebt. En wat je lust.

Die eindejaars etenswaren zijn immers meestal levensmiddelen die de gemiddelde werknemer nooit van zijn levensdagen zelf in de winkel zou aanschaffen. Je mag een gegeven paard niet in de bek kijken, dus neemt hij het pakket vol verwachting in ontvangst. Onder de snelbinders of als het enigszins kan in de koffer van zijn Escort. Vrouw en kinderen ook blij. Het is natuurlijk goed bedoeld, maar de meeste werknemers staan er niet bij stil dat de heren directeuren behalve zichzelf ook te verblijden met een dito pakket, ook nog eens het grootste gedeelte van de gratificatie in hun zak steken. Verschil moet er blijven. Dit klinkt allemaal nogal negatief. Er gaat goud geld om in relatiegeschenken in het algemeen en kerstpakketten in het bijzonder. Geschatte omzet over afgelopen jaar. Groei met zoveel procent. Er zijn

tallose bedrijven die een graantje meepikken van deze traditie die zijn oorsprong vindt in Engeland. Daar kregen de arbeiders iets extra's mee voor de feestdagen. Het is de laatste decennia allemaal zoals zo veel dat met kerst in zwang is geraakt maar er eigenlijk niets mee te maken heeft, vercommercialiseerd. Van banketbakers die speciaal kerstgebak maken, tot papierhandelaren die feestverpakkingen verzorgen. Van tuincentra die met kersttuinmannetjes leuren tot de supermarkten die hun waren extra aanprijzen omdat de groenten toch wel weer erg duur uitvallen zo de laatste weken van het jaar.

Behalve de pakketten zijn er natuurlijk vele andere mogelijkheden om de tevredenheid over inzet en enthousiasme van de medewerkers tot uiting te brengen. De dertiende maand is ook zo'n ingeburgerd fenomeen. Of de kerstgratificatie. Het is altijd weer de vraag wat ervan overblijft als de inspecteur van de belastingen zich ermee gaat bemoeien. Niet te vroeg juichen dus en vooral niet te vroeg met geld gaan smijten. In het alternatieve circuit doen de wereldwinkels het tegenwoordig best aardig. Met name instellingen in de semi-ambtelijke sfeer halen hun eindejaarscadeaus indirect uit verre vreemde landen.

Natuurproducten waar echte ambachtslui een boterham mee trachten te verdienen. Het ecologische en mondiale denken krijgt zo ook nog even de aandacht vlak voor het naderen van een nieuw startpunt. Dat past uitstekend in de neiging om vooral zo rond kerst de gedachten te laten gaan over ons hebben en houwen het hele jaar door. Doen we het allemaal wel goed met z'n allen en als we het dan allemaal zo goed doen is er dan echt reden om tevreden te zijn.

De schijn van alledag brengt ons meestal weer gauw met beide benen op de grond. Het wordt nooit meer zoals het geweest is: een sinaasappel en een stichtelijk boekje dat je kreeg uitgereikt tijdens het kerstfeest van de zondagsschool in de grote kerk. Sehnsucht der Vergangenheit, zoals alleen de Duitsers dat zo mooi noemen. Om tot dat besef te geraken, daar is eigenlijk geen kerstpakket voor nodig.

Alternatief kerstwoordenboek

Het woord ‘kerst’ wordt te pas en te onpas gebruikt. Kerst is vercommercialiseerd en ontkerstend.

Waartoe dat kan leiden, wil ons het volgende lijstje duidelijk maken.

kerstbal	dansavond voor christenen
kerstblok	iemand voor het kerstblok plaatsen: blijf je dit jaar thuis of ga je weer op wintersport?
kerstboodschap	behoefte na copieus kerstmaal
kerstcollecte	inzameling om het kerstfeest te kunnen betalen
kerstdicht	winkelsluiting tijdens de feestdagen
kerstdienst	werken tijdens 25 en 26 december
kerstkaart	waar ligt Bethlehem eigenlijk?
kerstkrans	grafhulde voor de slachtoffers van een kerstschranspartij
kerstmis	wat is er eigenlijk met kerst mis?
kerstnummer	de laatste of een na laatste copulatie van het jaar
kerstpakket	weggevertje om uit te delen
kerstpot	lesbienne gedurende twee dagen van het jaar
kerstrapport	verslag van alle activiteiten tijdens de december-feestdagen
kerstrol	snoep voor tijdens de kerstnachtdienst
kerstspel	speel jij Jozef of Maria?
kerststemming	vieren we het dit jaar wel of niet?
kerststukje	kleine rood en groen versierde miss
kerstzegels	airmiles voor gelovigen

Literatuurlijst

- 1 K. ter Laan, Nederlandse spreekwoorden en zegswijzen, Amsterdam, Elsevier, 1988
- 2 Ivo Dekoning en Ilse Peys, Feestwijzer, Antwerpen, Coda, 1993
- 3 C. Catharina van der Graft, Nederlandse volksgebruiken bij hoogtijdagen, Utrecht, Prisma, 1978
- 4 ...zij kwamen van verre, Heilig Land Stichting, Nijmegen, 1989
- 5 S.J. van der Molen, Paul Vogt, Onze folklore het jaar rond, Amsterdam, Elsevier, 1980
- 6 M.E. Schwitters, Bijgeloof, vrees, maar ook hoop en troost, Helmond, Helmond, 1979
- 7 E. Boissevain en T. de Joode, Het boek voor de kerst, Amsterdam, Ruys, 1968
- 8 Ed van Eeden, Wat zijn uw takken wonderschoon! Amsterdam, Amber, 1992
- 9 A.P. van Gilst, De Kerstboom, Veenendaal, Midgaard, 1971
- 10 W.F. Dawson, Christmas, London, Stock, 1902
- 11 Marijke van Raephorst, Het hele jaar rond, Rotterdam, Lemniscaat, 1985
- 12 Ivor H. Evans, Brewer's dictionary of phrase and fable, Londen, Guild Publishing, 1985
- 13 A. Matheis, Traditionele feesten en gebruiken, Rijswijk, Elmar, 1986
- 14 M. Batchelor, The Lion Christmas Book, Tring, Lion, 1984
- 15 I. van Eijk, Van Allerheiligen tot Sint Juttemis, Utrecht, Kosmos, 1993
- 16 K. Rommel, Familienfeste im Kirchenjahr, Stuttgart, Quell Verlag, 1986
- 17 D. Morris, En nu is het kerstmis, Houten, Van Holkema & Warendorf, 1993
- 18 Tj. W.R. de Haan, Folklore der Lage Landen, Amsterdam, Elsevier, 1972
- 19 D.J. van der Ven, Ons eigen volk in het feestelijk jaar, Kampen, Kok, z.j.
- 20 J.L. de Jager, Volksgebruiken in Nederland, Utrecht, Het Spectrum, 1981
- 21 Koopkracht, december 1989, nauwelijks schadelijke stoffen in kerstballen
- 22 NRC, 23 december 1995, Een huisvriend in de allerdonkerste dagen
- 23 Koopkracht, december 1991, Ook voor het milieu een mooie kerst
- 24 Reader's Digest, ABC van de bijbel, Amsterdam, 1992
- 25 W. van der Helm, Legenden van moeder de kerk, Gorinchem, Narratio, 1990
- 26 G. Cooke, De feestelijke finale, het handboek voor de decembermaand, Amsterdam, Trendboek BV, 1981
- 27 J.J. Mak, Het kerstfeest, Den Haag, Martinus Nijhoff, 1948
- 28 P. Westland, Feestelijk Kerstfeest, Warnsveld, Terra, 1995
- 29 C. Hopping, Sfeervol kerstmis, Warnsveld, Terra, 1992
- 30 M. Hillier, De kunst van kerst, Amsterdam, de Bijenkorf/Zirkoon 1992
- 31 G. Nicol, Kerst in stijl, Weert, M&P, 1994
- 32 Kampioen, december 1994 en 1995
- 33 Algemeen Dagblad, 11 november 1995, bb1